

ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

Микола Бутович.

Ч. 3. БЕРЕЗЕНЬ

1953

ЛІТОПИС

ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

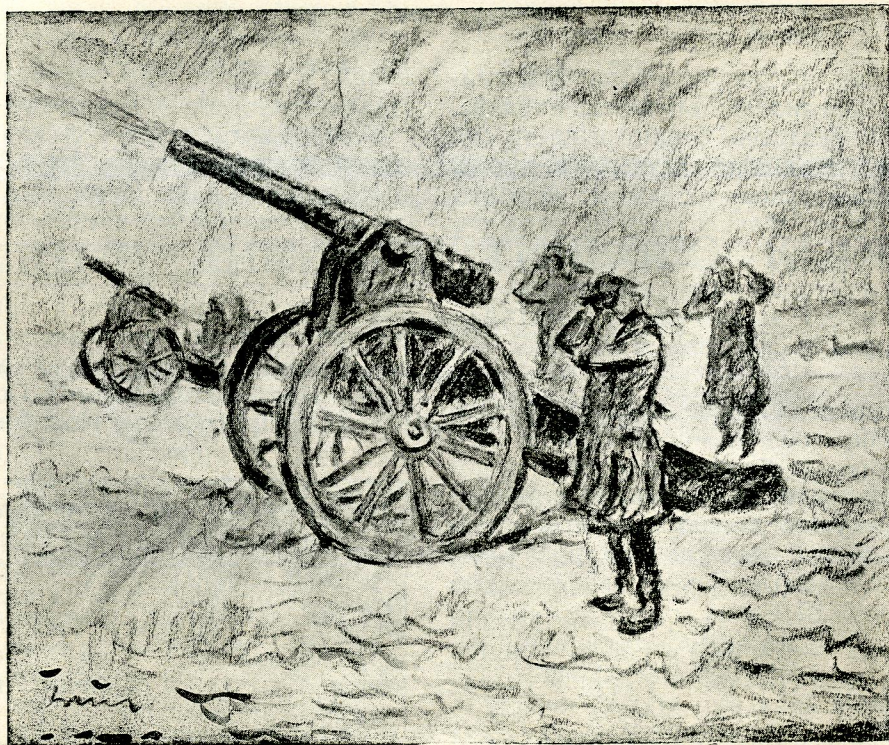
ІЛЮСТРОВАННИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

V. Річник

ЧИСЛО 3

БЕРЕЗЕНЬ

1933

І. Іванець

ВИСТРІЛ.

Мазепинка

*Під образом святого Юри —
немов колишнього хвилинка:
в кутку, де сумерк брови змурить,
стрілецька сіра мазепинка.*

*Дні йдуть як річка: плавно, легко
і вечорі щось мають з міді
і щось мов каже: Це — далеко,
вже він ніколи не приїде...*

*Літа значать на ній свій похід,
бо мазепинка так як люди:
призабувається потрохи
те, що було — у тім, що буде —*

*І тільки мати — сивий голуб,
часом пристане серед хати
і розпростує постать кволу,
мов хоче щось давне згадати*

*— і потім сльозу з вії скине:
а може ти іще повернеш?
— і серце — як крайнебо сине
— і сонце сходить — понад терни.*

Перша ніч на Галицькім фронті

Написав: Степан Лисак

В половині місяця грудня четвертий коломийський курінь, під командою поручника Райляна, рушив вечером з касарень бувшого австр. 36. полку на фронт. Похідний четвертий курінь складався з повних трьох сотень, з молодих хлопців-гуцулів, яких більша частина зголосилась в коші добровільно на фронт.

Наш курінь в новім, зеленім однострою австрійської армії, пішов на двірць гарно у чвірках, сотня за сотнею, у супроводі військової оркестри.

Вечоріло... Червоне, студене сонце сховалось за карпатські гори, сильний мороз скрипів нам під новими черевиками. Хлопці-стрілецьтво, в добрім настрою підносили високо голос стрілецької пісні: „А ми тую червону калину!... — гей, гей, розвеселимо!“.

„Гей, гей!“ — було чути далеко й широко.

Я, годі вісімнадцятилітній хлопчина, в першій сотні, у першій четі — старший стрілець — йшов на переді, гордо, мов отаман, хоч приклад мого довгого кріса майже дотикав землі.

Біля мене йшов десятник Микола Гайдийчук, добрий мій друг і товариш; я його вічно на фронті тримався; де був Микола, там був і я. Поляг в наступі під Монастириськами. Кілька кроків перед нами ішов командант I. сотні, четар Ковч.

На коломийськім двірці цілий курінь вступив до вагонів, деякі стрільці і старшини прощалися з своїми рідними, тут і там скотилася сльоза... До мене не прийшов ніхто, і так було краще. З четою всіх я до воза — за дві години сирена льокомотиви дала сигнал — цілий ряд возів, скоренько покотився на Коршів.

В Станиславові наш транспорт з технічних причин здержано до рана. На пероні, у ждальнях, всюди було повно війська; в довгих руських ши-

нелях, в чорних, високих козацьких шапках — Наддніпрянці. Ідуть під Львів — я чув від наших.

Коло девятої години виїхали ми дальше, ніде довго не здержувались аж в Ходорові постояли півтора-дві години. Ідемо на Стрий. В Стрию на двірці привитав нас якийсь булавний старшина (не памятаю, чи це був полк. Коссак). Свою промову закінчив словами: „Коломия дає нам з свого округа найкращих синів, я вірю, що ви сповниге святий обовязок, я знаю вас, я з вами служив і тому коломийський курінь уважаю за найкращу частину нашої молодой армії“. Потім їхали ми дальше через Дрогобич на Нов. Самбір. Тут, в касарнях був. австрійського 77. полку побули ми чотири-пять днів і знову сіли до потягу та поїхали до Фельштина. Це була наша остання стація. На двірці наш курінь переглянув командант Хирівського фронту генерал Кравс, потім курінь рушив до місточка, а потім дальше до села Городовиць, під Хирівську Посаду. Тут наш курінь остав на кватирах, а ми — перша сотня четара Ковча — подалися на фронт, на зміну старих чет Самбірської сотні.

Ніч... Перша ніч, на рідному фронті!

Тої ночі падав сніг на Галицьку Землю. Білів ліс, білили поля. В далі, дрімало село — Хирівська Посада — в білій святочній шаті... Ген, ген, за селом, за тими білими стріхами до землі схилених хат лежав старий Хирів, зі своїм маєстатично вежжатиєм монастирем.

Стою на краю ліса, на передній стійці, очей не спускаю з засніженої далі... Там скривається наш ворог.

Свій давний кріс міцно стискаю в руках, каждой хвилі готов... Я нині чувся правдивим стрільцем Галицької Армії. Я вже був фронтовиком! Бо

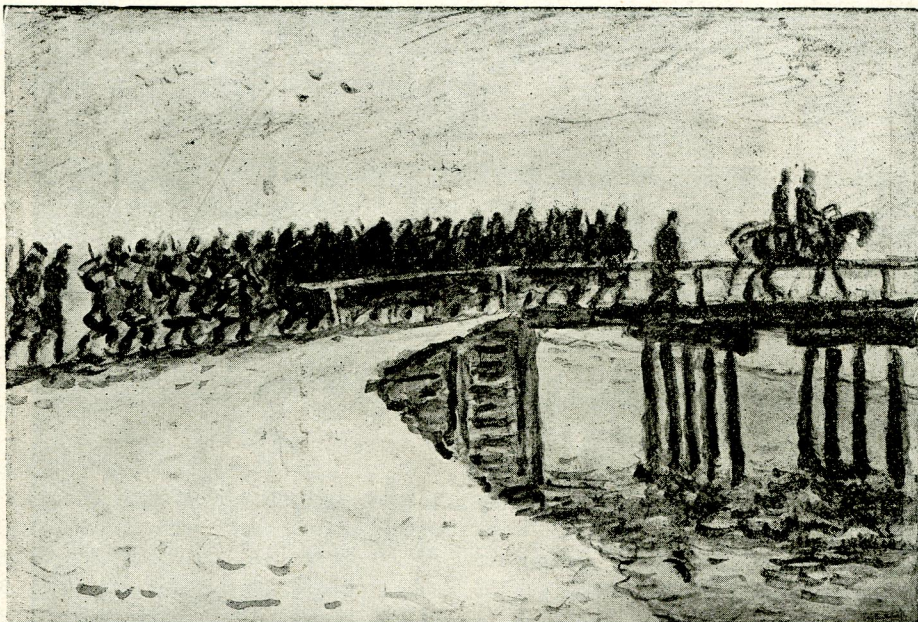
я стояв на передній стійці — першу ніч на рідному фронті.

Чую чийсь кроки — скрипання замерзлого снігу під черевиками. Три білі постаті наближаються, підходять з ліса. Кличу — „гасло“! Стоять. Один з них справно відповідає... Приходять ближче до мене. „Гей хло, зміна“. Пізнаю голос десятника. Зміна стійок.

Десятник новому стійковому щось наказує, наминає, руками вказує на ліво й на право; потім новий стійковий стає на моє місце, а я зі зміною — нас трьох — вертаємо до наших чет.

Стрільці сиділи біля вогнів, тримаючи кріси в руках.

Сіли і ми біля вогню. За хвилину я чув в моїх колінах і в цілім тілі миле, приємне тепло. Сухі поліна палахкотіли, тверді суки тріскали, червоні іскри летіли в гору, розлігалися і гасли нам над головами.

І. Іванець

І. п. п. УСС переходить Золоту Липу. (Червень 1919).

Дрімали другі, дрімав і я.
В лісі тиша. Сніжок падав і падав..
Прага 1933.

Евакуація дипломатичного корпусу з Київа в січні 1919 р.

СПОМИН.

Написав: *Др. Олександр Пеленський.*

До світлих сторінок нашої державности за часів Центральної Ради, Гетьманату та Директорії належать як її акцесорії посольства і конзульства, які були акредитовані при українським уряді. До них належали: посольства австрійське, німецьке, польське, болгарське, фінляндське, турецьке та конзуляти: голяндський, грузинський і білоруський. При наступі більшовиків на Київ в січні 1919 року представництва ці мусли ділити долю українського уряду, який евакууючись, припоручив мені устами тодішнього міністра закордонних справ п. Чехівського повідомити всі ці представництва, щоб вони, коли схотять — були приготовані до евакуації, яка мала наступити до 24 годин. З цієї пропозиції скористали всі представництва, крім голяндського і всі явилися в означеній годині на залізничім двірці у Києві. Коли я приїхав на залізничий двірець, застав невідрадний стан. З українського уряду я не бачив нікого, а всі представництва находились у вестибулю, на коридорах, а навіть перед двірцем. Дошкульний мороз давався сильно всім в знаки. Якийсь з членів польського посольства пустив наклеп, що

український уряд буде евакуувати дипломатичний корпус в товарних вагонах, в яких перевезено з фронту тифозно хорих вояків. Ця вісгь поділлала на дипломатичний корпус дуже неприємно, а навіть видко було на деяких лицях обурення на український уряд, який мавби допуститись такого скандалу.

Знаючи про те, що тоді діялись різні саботажі з боку Москалів або наших русотяпів і такий скандал міг дійсно статись, і що ніхто не одержав доручення зайнятись евакуацією дипломатичного корпусу, я узурпував собі право відпоручника українського уряду і щоби не допустити до такого скандалу, рішив перевести евакуацію дипломатичного корпусу по мойому розумінню якнайкраще. Передовсім я муслив подбати, щоби примістити дипломатичний корпус в огрітій, гарній салі тзв. царській, в якій я застав тільки одного нашого отаманчика, видко шефа пропагандного бюро. З ним я мав дуже остру перепалку, бо отаманчик не хотів послухати моїх аргументів на тему міжнародньої куртуазії, аж коли я загрозив, що я як делегат міністерства закордонних справ ужию сили, він рад

І. ІВАНЕЦЬ

Батерія 1 гарматного п. УСС. заїздить на становища.
(Винник, січень 1919 р.)

переконатись про саботажі проти української влади. На станції в Жмеринці наш потяг пущено на Одесу замість на Винницю, це значить просто в пащу льва, бо тоді Одесу заняли були французські війська. Я знов побачив, що бувби стався великий скандал, колиб посольства, яких держави воювали з Францією дістались зі своїми актами в руки Французів. На одній зі станцій я казав завести себе до команданта станції і грозив навіть револьвером, коли він не відішле нас назад на Жмеринку і на Винницю. Командант станції, побачивши, що не переливки, завернув дійсно наш потяг на Жмеринку і Винницю. По дорозі всі дипломати почувались добре, з виїмком болгарського посольства, яке містилось

не рад мусів опустити салю, до якої я впровадив цілий дипломатичний корпус, при чім я зазначив, що як відпоручник українського уряду, якому віддано дипломатичний корпус під опіку, постараюсь про те, щоб їх перевести в теплих вагонах I, II, а коли тих не стане, то III. кляси аж до місця призначення, це є до Винниці. З командантом станції я також мав довгі переговори і годі було від нього видобути кілька вагонів I, II. чи навіть і III. кляси, яких нібито він не мав під рукою, аж коли я загрозив йому так, як тому отаманчикові, десь зараз і вагони взялись і він приобіцяв за кілька годин їх доставити та пустити спеціальний потяг з дипломатичним корпусом по півночі. Цією вісткою я поділився з членами дипл. корпусу, які дуже радо її повітали і ми в симпатичній гутірці дочекались відїзду якраз тоді, коли вже було чути стріли гармат большевицької армії, наступаючої на Київ. При заняттю вагонів не обійшлося також без конфлікту з членами згаданого посольства, яке заняло зі своїми дамами більшу часть вагонів I. і II. кляси, так що для австрійського і німецького посольства осталося мало місця. посольство болгарське мусіло міститись у вагоні III. кляси, а білоруське представництво з урядовцями нашого міністерства закордонних справ містилось на коридорах.

По дорозі на Винницю я знову мав нагоду

у III. клясі. Його представником був відомий наш великий приятель, уже небіщик, п. Шишманов зі своєю дружиною, донькою Драгоманова. Коли наш потяг минав потяг зі сальонкою, в якій сидів якийсь отаманчик, я прохав його разом з панєю Шишмановою замінити ту сальонку за вагон III. кляси лиш на один день, аргументуючи тим, що престиж української держави і її уряду вимагає, щоб гідно евакуувати чужоземних представників. Наш отаманчик, сказавши „кріпке слово“, відвернувся і пішов, а я на пращання післав йому слово „хам“, та перепросив п. Шишманову за афронт, який її не повинно стрінув.

Прибувши до Винниці, вийшов на зустріч дипломатичного корпусу відпоручник українського уряду відеміністер внутрішніх справ п. Т. і промовив до декана дипломатичного корпусу п. Шишманова по українськи, на що йому відповів п. Шишманов, при чім виразив сердечну подяку українському урядові за таку солідну і щирю опіку, якої зазнав дипломатичний корпус в цілій дорозі і висказав мені глибоке признание та подяку. З тою хвилиною я перестав вже бути відпоручником українського уряду, сповнивши совісно і гідно мій обовязок, який наложила на мене щира любов до батьківщини: та страх перед підірванням престижу з боку саботажників.

Рік в Холодному Яру

Написав: *Юрій Горліс-Горський.*

(Продовження)

До Чорноти підбіг зхвильований командант булавної сотні:

— Андрію, большевики на Лубенських хуторах!

— Так чого ж ти залякався? Можна би подумати, що вже твою келію заняли... Скільки?

— Ось іде селянин, який прискакав верхи...

До нас підійшов старшого віку дядько в киреї.

— Що там сталося? — звернувся до нього Андрій.

— Большевицька кіннота приїхала на наш хутір... Взяли заложників і наказали, щоб знесли їм шістьдесять пудів вівса, трицять пудів муки, хліба печеного, сала, чотири свині і дві корови. Заявили, що як за три години не буде, чого вимагають, то розстріляють чотирох наших заложників і підпалять хутір. Вигнали підводи і дожидають. Люди потрохи зносять, а я з конем викрався до лісу і сюди.

— Давно приїхали?

— Не більш години тому — я коня гнав що духу мав...

— Скільки їх?

— Чоловіка п'ятнадцять з одним „Люїсом“.

Чорнота немилосердно глянув на команданта:

— Шкода, що ти ще у великий дзвін не вдарив! Треба було зпочатку розпитати, що там в них за празник на хуторах, а потім вже дзвонити...

Ми сіли на своїх, вже осідланих коней і Андрій став викликати кінних козаків:

— Соловій! Андрійченко! Отамасі — оба! Кононенко! Гуцуляк! Верни-дуб! Оробко! Чорноморець! Жук!...

Викликавши тринадцять чоловіка, які підіхали до нас, обернувся до кулеметчиків.

— Левадний! Дай Гуцулякові „Люїса“ — віддамо тобі два.

Левадний взяв у одного з козаків „Люїса“, притримуючи киктьом правої руки наладував його, потім легко піднявши лівою рукою до гори зробив три постріли і взявши на безпечник, передав Гуцулякові. Присадкуватий, кремезний Гуцуляк, зняв свою карабінку і легко закинув кулемет за плече. В торби його сідла поклали шість кружків з набоями.

— Василенко! — крикнув Чорнота одному з старшин. — Зостанешся за мене. Вишли розвідку на Жаботинську дорогу, до Дерманової землянки. Люди хай розійдуться і на всякий випадок — будуть готові.

Виїжджаємо з монастиря і приїхавши з кількометер по дорозі на Жаботин — звертаємо в ліс. Кажу Андрієві, що треба було взяти більше козаків, може селянин зле полічив більшовиків і їх більше.

— Як і буде на десяток більше — то я знаю, кого взяв з собою...

До потрібних нам хуторів кількометрів з сім.

Переїжджаємо декілька ярів і виїхавши на дорогу, яка йшла краєм ліса — даємо коням ходу. Праворуч видно хутори і село Лубенці. Минаємо їх. Через деякий час показалося кільканацять хат, розположених недалеко від ліса. Порівнявшись з ними, оглядаємо місцевість. Коло одної хати стоять підводи, осідлані коні, червоноармійці. Між хатами вештається пара верхівців.

Добре роздивившись Чорнота обернувся до мене:

— Так і є — з півтора десятка... Видно це якась нова частина, незнайома з положенням, коли в наших володіннях харчуватись захотіла. Гуцуляк! Ідь но, брате, на той кінець хутора, привяжи коня до дерева і як будуть тікати — бий по Жаботинській дорозі. А ми їх звідси зараз налякаємо.

Підождавши час, потрібний Гуцулякові, щоб доїхати з кулеметом до призначеного місця, ми розсипалися по лісі рідкою лавою і перескочивши рив — пустилися на хутір.

На хуторі зчинилася метушня, залунало кільканацять стрілів, розляглася недовга низка стрілів з кулемету і заки ми доскочили до хутора, червоноармійці сівши на коней — пустилися тікати по дорозі, яка йшла понад лісом на Жаботин.

На здогін їм роздалися з під хат стріли селян, які дожидали виручки. Один з червоноармійців впав з коня. Як ще вони тільки почали тікати, коло одної з хат, піднявши стовп диму, вибухнула важка граната і кіннотчик, який здоганяючи своїх якраз порівнявся з тим місцем, вилетів з сідла, а зляканий кінь кинувся тікати до нас, залишаючи на снігу струмки крові.

Перед тікаючими по дорозі кіннотчиками, рівенько, відливно заговорив Гуцуляк „Люїс“... Передній полетів на землю разом з конем, останчі завернули в бік і розбившись на групки пустилися тікати полями.

Проскакуємо хутір і розсипавшись доганяємо. Коні у нас кращі, вистояні. Через декілька хвилин задні попадають під шаблі хлопців.

В парі з Чорнотою здоганяємо кіннотчика, який неочікувано обернувшись на сідлі прицілюється рушницею на Андрія, але я, порівнявшись в цю хвилю з ним з правого боку, перед самим пострілом, підбив шаблею рушницю і розтяв його карк. Андрій ловить і наганяє назад його коня.

— А чого доброго, був би чорт просто в живіт засмавив.

Здоганяємо ще двох, які побачивши, що не втечуть — приймають бій, але зовсім погано володіли шаблями і через хвилину залишивши їх на землі, пускаємося переймати червоноармійця, за яким гналися брати Отамасі. Кінь під ним спотикається на межі і він вилетівши з сідла біжить пішки за конем.

Коли догнали — став з піднесеними до гори руками:

— Товариші! Добродії! Не вбивайте! Я вам буду служити! — проситься подзьобаний віспою кацапчук.

Чорнота стримав занесену шаблю.

— Звідки приїхали?

— З Жаботина.

— Яка частина?

— 2-а кінна бригада.

— Скільки шабель?

— На конях чоловік двісті, та чоловік сто так різних.

— Чого прийшли сюди?

— З Курска нас вислали, на боротьбу з бандитизмом.

Андрій стиснув ручку шаблі. Кацапчук помітив цей рух.

— Товариші! Візьміть мене...

— Най тебе Бог візьме...

Клинок свиснув і глибоко вгруз у голову.

Мені стало неприємно і це не сховалось від Андрія.

— Чого скривився?

— Знаєш, якось неприємно, коли здається...

— Привикай, Юрку! Ні для Холодного Яру, ні в Холодному Яру — полону нема. Як будеш мати попасти в руки — залишай останню кулю для себе.

Гнатися припинили. Пять чоловік і два коні без верхівців — утекли.

Збираємо дванацять карабінів і шабель, одного „Люїса“, восьмеро коней. Двох коней вбито, один важко поранений гранатою в живіт — не годився.

На хуторі довідуємось, що „товариші“, заки утікли, кинули до хати, в якій сиділи заложники, гранату „Новіцконого“, але один з селян, який служив колись в гранатерах і був до гранат при зви чаєний, вхопив її і викинув назад за вікно, де вона і вибухнула.

З боку Лубенець показалася широка лава. То Лубенська „дїева сотня“ з отаманом Пономаренком, ішла виручати хутори...

До монастиря ми повернулися ввечері.

З Мельників до Жаботина проїжджає на санях селянин з жінкою „до тестя в гості“. Рано розвідка повернулася і донесла, що в ночі хтось „пустив паніку“, що з Холодноярського лісу наступає три тисячі „бандитів“ і „товариші“ спішно виступили з Жаботина в напрямку Смілої.

Після того бою, ми з Чорнотою помінялися шаблями і стали побратимами, „кунаками“. Через декілька днів, хлопці, які походили з сіл по той бік залізниці, одержали відомості, що Златопільська Чека розстріляла їх родичів. Постановлюємо, щоб всі немісцеві, які мають на Україні родичів, скривали на майбутнє свої правдиві прізвища, а прибрали собі псевдоніми. Андрій „охрестив“ мене Залізнякам. Кажу, що буде трохи за голосне.

— Не турбуйся... Тут по селах Залізників, як собак на ярмарку.

Якось в суботу, верхівець з Мельників привіз Чорноті листа від Чучупаки, в якому той просив прийти до нього на другий день після обіду.

— Поїдемо оба. Познайомимся з Мельничанами.

На другий день виїжджаємо по Грушківській дорозі.

— Маємо ще час, поїдемо під Грушківку, потім завернемо понад Холодним Яром і хуторами поїдемо в Мельники. Покажу тобі дещо.

Коли проїхали проріз у валі, Андрій обернувся і глянув на вали:

— Отут, в 1918 році, шість братів Кошових з батьком і легендарний Рак, з двома кулеметами розбили баталіон німецької піхоти, яка кольоною йшла займати монастир.

— А де ті хлопці зараз?

— Рак, це був напів здичілий „лісовик“. Про його фізичну силу і відвагу оповідають цілі байки. Він через щось завівся був ще з царською поліцією і літо та зиму жив у лісах, маючи сховки на деревах і під землею. Селяни його не видавали. Возьме на якому хуторі харчів і в ліс. За Центральної Ради жив легально в селі, а при гетьмані знову завівся з державною вартою і німцями. Хоч тоді багато хлопців переховувалось у лісі, але він держався сам. Ходив озброєний як панцирник. Коли хто з влади робив прикrostі селянам — то жив лише, поки його не знайшов десь у ночі Рак. Коли німці зібрали з кількох сіл контрибуцію за панське майно, то Рак пробрався в ночі у Грушківську цукроварню, де стояв їх штаб, вбив трьох вартових, викрав скриньку з грішми і роздав їх назад селянам. На нього роби ли німці цілі облави, а загинув по дурному... Спутався з жінкою одного лісника і той, прислдивши, заколов обоє багнетом на ліжку.

— А Кошові — це стара козацька родина з Івакавець. В 1918 році переховувались від німців в Холодному Яру, а в дев'ятнадцятому спутались з Коцуром. Пустилися хлопці на грабунки, ограбували декілька селянських підвод з Медведівки і Мельників, вбили двох Холодноярців. Хлопці, якби ти бачив, як соколи, так і видно стару козацьку кість, а гинуть чорт зна защо. Одного денікінці вбили, одного недавно большевики розстріляли, двох розстріляли Холодноярці і від їх рук не втечуть і останні.

По чотирох кілометрах дорога розходиться. Вправо відходить дорога на Грушківку. Андрій показав на якийсь стовп, який стоїть на рові перед роздоріжжям.

— Оце я хотів тобі показати. Такого чудернацького стовпа певно нема в світі другого.

Підїжджаємо. На обрізаного, молоденького ясеня насильно через прорізи тринадцять людських черепів, які виширивши вперед зуби творять оригінальний стовп. До чола верхнього черепа прибита табличка з написом: „Володіння Холодного Яру. Проїзд чекістам суворо заборонений“. Чс муть здається, що самі кістяки сміються над цим жартом.

— Оцих сім верхніх, біліших, це — штаб ударної групи Бобринської Чека, на чолі з уповноваженим Станайтісом — латишом, а цих нижчих не знаю... Це — Мельничанські хлопці пожартували.

— Де вони їх набрали?!

— Чи мало їх тут по лісах валяється?!... В минулому році лисиць трупами так обгодували, що перестали курей красти по хуторах... Отак, по людськи подумаєш — жаль людей... Але що зро-

биш!.. Слово „боротьба“ і слово „жаль“ — взаємно виключають одно друге... І ще прийдеться „лисиць годувати“, якщо нами не погодують...

Звертаємо в ліс і ідемо без дороги то спускаючись в яри то підіймаючись.

Через деякий час виїжджаємо на край глибоченого яру. Дна не видно, видно тільки протилежний схил, вкритий лісом і заглибленнями. В яру панує мертва тишина. Андрій свиснув і голосна луна, повторюючись на поворотах покотилась вздовж яру.

— Оце тобі Холодний Яр...

Ідемо вздовж схилу. По протилежному боці між деревами пронеслося стрілою дві серни, видно налякані свистом.

Поглядаю в яр, який тепер не має вже якогось актуального значіння, але мимо того є якимсь символом боротьби і мої думки мимоволі біжать до Шевченкового:

У яр колись сходилися,
Мов із хреста зняті,
Батько з сином і брат з братом,
радилися, однастайно стати
на ворога лукавого...

Був він якийсь понуро-величний... Якесь одвічна таємниця кривавої, сумної долі України застигла в його диких рисах... Чомусь спімнулися вищирені зуби черепів і табличка. „Володіння Холодного Яру“... Могутнього, німого владаря, який віки назад усміхався і зараз усміхається смертю і боротьбою, яка — не знає жалю...

Виїжджаємо на край лісу і по розлогому в тому місці схилі зіжджаємо в Холодний Яр. Назад звідси видно тільки круті схили і смугу неба. Другий схил крутий відразу і на йому, поверх над поверхом видніються порослі лісом вали.

— Це сліди укріплень, які захищали вхід до яру. Старі люди оповідають, що отут росло два старі дуби, між якими був перетягнутий ланцюг. Оповідають, що одного зрізав кількадесять літ тому якийсь старий козак, який приїхав з Кубані, і забрав захований в його дуплі скарб, давши пригорщу золота селянинові, у якого позичив на ніч пилку і сокиру.

В яру поганенький струмочок і озерка, а оповідають, що колись була річка, по якій плавали човнами. Літом у струмочку вода така холодна, що ноги не вдержиш. Взагалі в Яру літом холод хоч наверху і спека.

Зіжджаємо в глибоку балку, яка іде попід лісом. По обох боках її розкидані селянські господарства. Це — Мельничанські хуторі — продовження села Мельників. Коло одної хати Андрій стримав коня.

— Треба зайти, вдову Явдоху з синами провідати...

Заходимо до хати. Коло печі порається зморщена бабуся в чорній плахті. За столом сидять з якоюсь книжкою два гарні русьві хлопці. Під образами, на лавці стоїть дві англійські рушниці. Під лавкою велика бляшана скринька з набоями. На вікні зложені ручні гранати.

Побачивши нас бабуся сплеснула руками.

— Андрієчку! Синочку мій! Давно я тебе не бачила!

Вітаємося з старою і хлопцями. Андрій починає розпитувати „як воно живеться“?

Стара зітхає.

— От так... Помочі мені нема ніякої, сама, стара... Хоч би ти сказав моїм парубкам, бо мене не хочуть слухати, — хай би женився вже котрий! Невісточка молода — і поміч булаб мені старій, і в хаті якось веселіше було би...

— Не журіться, мамо! От Україну відібемо, тоді відразу дві невістки приведемо вам...

— Колиб Господь дав скоріше!.. Андрієчку, може вам зсмажити чогось, може їсти хочете?

— Дякуємо. Ми на хвилю, — ідемо дальше. Побалакавши трохи — сідаємо на коней.

Через який кілометр, з одної хати вибігає без шапки селянин.

— А гов — Андрію! Злізай-но, брате! Самогону вигнав — перша сорта! Баба вареників макітру наварила — допоможіть но змолоти!

Андрій стримав коня:

— Зайдем... добрі хлопці... Тай їсти захотілось трохи.

Заходимо до хати. На столі пляшка і макітра з варениками. Під образами рушниці. Під лавкою кулет „Максім“ накритий жіночою запаскою. Андрій підняв запаску і глянув на механізм.

Господар засміявся:

— Не дивись, брате! — „як рибляче око“!.. Якось Левадний заскочив, так чуть не зів мене за те, що густо був змашений і трохи порохом припав.

Сідаємо за стіл з господарем і його двома братами. Випивши по чарці сливяного самогону, спорожнивши макітру — ідемо далі.

З одної хати вибігає дівчина.

— Андрію, зайти но на хвилю!

— Тебе не бачив?

— Та ні... Левко слабій лежить, просить, щоб зайшов...

— Що йому таке? — зайдем...

Заходимо до хати, в якій душ шість дівчат і більш нема нікого.

— Де ж Левко?

— Андрієчку, голубчику, не сердься... Левко пішов у село... Він казав, що тобі дуже подобаються мережані сорочки — подивись — гарну я тобі вимерejala?

Андрій взяв по мистецьки вишиту сорочку.

— Так ти той... булаб уже разом і підштанці пошила...

Дівчина зачервонілася.

— Дивись який! Що я тобі — мати, чи жінка? І за сорочку не подякував...

— Може ще поцілувати?

— На біса ти мені здався, такий татарин!

З лавки зіскочила вертлява дзига-дівчина:

— Андрієчку, мене поцілуй!.. Пошию тобі підштанці, які сам схочеш! І помережаю геть чисто всі...

— Сядь — козо дика!.. Підожди, Юрку — я зараз вернусь, положу сорочку в сакву.

Через хвилю вернувся і положив перед дівчиною сувій синього шовку.

— Пів року в сідлі возив — збирався все бешмета пошити, та хай вже буде тобі на онучі..

Коли сідаємо на коней, зауважую у вікні сумне, задумане обличчя дівчини, яка вишила сорочку. Видно, „татарин“ не такий вже був і противний для її серденька.

Недалеко села знову переписує селянин.

— Здоров, Андрію, з неділею! Зайдіть на вареники!

— Тільки що у Свирида макітру вклали..

— Та ще з десяток і моїх вміститься!

— Що я тобі верблюду, чи що?

До воріт підходить з подвіря високий, сивий дідусь і закрившись рукою від сонця, дивиться на нас.

— Ге - ге! Здоров, козаче! Ти щож, чортів сину, діда забуваєш? Я тобі в ту неділю і медку наготовив був.

— Доброго здоровля, діду! Будемо їхати назад — заїду за медком..

— Бач який! За ме-д-ко-м! А я тобі тепер хрину дам, а не медку, як не навідаєшся.

— Нема часу, діду, до отамана треба..

— Це — дід Гармаш. Дев'ятьдесять шість років. Але пішки не берись з ним їти — пережене.

Старий вояк. В Криму в 1854 році воював, на Балканах був.. От, як хочеш вже наслухатись байок про татар, запорожців, Холодний Яр, Великодне озеро, про гайдамаччину, — заїдь як небудь до діда і постав пляшку горілки.. Він тобі розкаже, як його дід на Запоріжжі — по татарах з гармати червінцями стріляв як куль не стало, як у Залізняка гарматами заправляв..

В селі, на вулиці рух, співи, ходять групами парубки і дівчата. Зауважую, що народних пісень тут співають не так, як звикло в селах, примітивно, з викриками. Відчувається вплив людей, які розуміються на пісні.

Коли обгоняємо одну групу, висока, чорнява дівчина стримує Андрія за полу кожуха.

— Андрію! „Забіліли сніжки!“

Це була його улюблена пісня. Не злязачи з коня — затуляє сильним, приємним барітоном. Хор співає гарно, як на концерті. Після „сніжків“ дівчина сильним альтом, майже тенором затуляє: „То не вітер в степу грає, не орел літає. Ой то Сірко козаченьків до Січі скликає“.

Потім Андрій та дівчина і якийсь парубок в чорній селянській киреї і смушевій шапці заспівали „тріо“ — „Степову могилу“.

Але виконання тут було вже дійсно артистичне.

Коли попрощались, кажу Андрієві, що мене дивує, що проста селянська дівчина так добре знає техніку співу, тай парубок теж.

— Так вона ж у Києві музичну консерваторію скінчила, а той парубок — місцевий учитель. Тут чимало зустрінеш таких „простих“. В селі „панського“ убрання не носять. Гуляють на вулиці з дівчатами та парубками і вчать їх співати, або ще чогось, кориснішого..

Підїзжаємо до хати, накритої сніпками, без кроків. З під стріхи чорніють сліди пожеару.

— От і отаманова „резиденція“ Не хоче старий Чучупака і накривати по людськи після

того, як Коцур спалив. Хай уже, каже, позбудемось всіх, хто на Україні хати палить — тоді накрию.

На подвірі до плота привязана з десятка осідланих коней. Стоїть дві тачанки. Привязавши коней і кинувши їм сіна — заходимо до хати. За столом декілька незнайомих мені людей, серед яких пізнаю Матвіївського отамана. В куті коло дверей зложені рушници, ручні кулемети.

Коли привітались з усіма Чучупаками, яких я вже знав — Андрій представляє мене останнім.

— Це мій побратим — Юрко Залізник, а це маєш по черзі: Отаман Чорноліського кінного полку Филип Хмара — цар Горшечкового царства і Чорного Лісу, це — наш господар Холодноярський, Гриб, це — Лубенський отаман Пономаренко, це — отаман Білого Яру, з над Дніпра, Мамай, це — пан сотник генерального штабу Гнат Зінкевич — Грушківський отаман, це — пан отаман Чорний з Воронівки зза Дніпра, це — Богданів товариш по плящі і зухвалих кальошах — Марченко, це — отаман Прус і Михайлівки Петренко. Це — Триліський военком „товарищ“ Козаченко, „липовий“ комуніст з 1905 року, бувший отаман з Херсонщини і будучий — на Чигиринщині, який на своїм житті вбив більше більшовиків, як дав їм тепер новобранців.

Назвавши мені ще трьох отаманів, прізвиськ яких не памятаю, Чорнота сів за стіл.

— Ну, бракує ще голови Київського Губревкому та голови Губчека, і зїзд представників влади на Київщині можна було би лічити відкритим у повному складі..

— Андрію, — звернувся до нього Гриб, — ти чув, якого „коника“ викинув Богдан на тім тижні? Розкажи, Марченку..

Марченко, кучерявий чорноволосий хлопець, з мрійними блакитними очима, усміхнувся:

— „От так собі.. звичайна історія.. Приїшла в Олександрівку 60 червона дивізія.. Приїзжає до нас у село два верхівці — шукають „товарища Богдана“. Забираємо їх до Богдана. Оказується, привезли пакет зі штабу дивізії. Адресовано: „Командіру революційної повстанчско-крест'янської дивізії, товарищу Богдану“. Видно, хтось сказав їм, що підчас повстання проти Денікіна — Богдан водив тисяч п'ять народу. Начальник і военком дивізії запрошують його листом приїхати на вечірку, яку улаштує „політпросвет“ дивізії. Буде виступ місцевого хору і песа „Паризька комуна“, доклади про міжнародне і внутрішнє положення. Відсилає відповідь, що приїде. Відговорювали, щоб не їхав, може яка засідка. Жінка молода — в плач, але ти ж знаєш його!..

Зібрали чоловіка двацять „почесного конвою“ на конях, Богдан на своїй тачанці — приїзжаємо до театру. Половина хлопців з парою „Люїсів“ зостається на дворі, його візник тачанку поставив так, щоб з „Кольта“ добре було бити, на міномет хлопець сів, Богдан „Люїса“ на плече — заходимо в середину.

Орхестра нам зараз марш врізала, дивізієне начальство дрібним чортом розсипається: „То-

варішч Богдан, товаришч Богдан“, „как би там на шот обединенія обоїх дивізії“ і т. д.

Посадили нас у першому ряді. Виходить на сцену военком: „Товарищі! Зараз місцевий хор виконає „Інтернаціонал“. Попрошу всіх встати!“ Підняли заслону. Богдан встає і „Люїсом“ до підлоги як гримне!

— Чому „Інтернаціонал“ на початку? Ви знаходитеся на Україні, а наш народній гимн „Ще не вмерла“!

Підняли галас: — Товаришч Богдан! Це ж контрреволюційна пісня, як можна?

— Як „контр-революційна“? При царі за неї в тюрму садили і при радянській владі співати не можна? Від імені селянської дивізії, від імені дванацяти тисяч озброєних революційних селян (а „товаришів“ в Олександрівці чоловік триста!) вимагаю, щоб був виконаний наш народній гимн, інакше нам з вами не по дорозі!

Пошептались, згоджуються... Ну, а хор наш, просвітянський, як врїзав, аж стїни трясуться. Скінчили. Военком знову виходить: „А тепер, товарищі, буде виконаний гимн трудящихся всіх націй!“ Богдан „Люїса“ на плече:

— А то вже хай олександрівські жидки послухають, мені він не подобається!

Саля так і завмерла. Ми вийшли, на коні, і поки „товариші“ надумались — були вже за Олександрівкою“.

На дворі почулися голоси. Виглядаю у вікно.

Приїхав якийсь високий, огрядний чоловік, на здоровенному, сірому коні. З ним другий, маленький, на невисокому „кіргізові“.

— Боровицький отаман Солонько.

— Дон-Кіхот і Санчо... — сміється Петро Чучупака.

Велетень, низько нагнувшись у дверях, заходить до хати. Одягнений у високі рибацькі чоботи, морську чорну куртку і смушеву шапку — „фінку“, за плечима „Люїс“, на поясі револьвер і п'ять гранат. Знявши кулемет, здоровкається з усіма.

— Ну що, Солонько, багато „товаришів“ за зиму засолив? — питається Чорноліський отаман.

— Це ви тут солите та в землю закопуєте.

У нас простіш: за ноги і в Дніпро — пливти у Чорне море! Правда, Мамаю?

Мамай мотнув головою.

— Добре тобі, чортові, на верху... Накидав того літа, а вони в наших плавках позатримувались — всю „січ“ мені засмерділи.

— Ну, а до мене Трипільські, та ось його, пливли! — кивнув Солонько на Чорного.

Петро Чучупака — начальник штабу — піднявся:

— Ну, панове, зібрались усі — можна приступати до діла.

Перш за все може хто з вас не знає, що позавчора, у Чигирині сталась маленька зміна. З Кіїва до Коцура прислали Ревком, голову парторганізації, голову чека, военкома, — всього дев'ять чоловіка партійних тузів. Ну, а в Коцура ж свій Ревком. Після спільного засідання обох Ревкомів, — усі прислані, з наказу Коцура, були потоплені в криниці, а над штабом, замість червоного, піднесено чорний прапор Анархії. Для нас це має тільки те значіння, що Коцур вступив в одверту боротьбу з московськими більшовиками. Миритись з ним нам не прийдеється.

Члени Ревкому, українці. Ільченко, Сатана, Хвещук, — прислали до нас листа, в якому пропонують спільними заходами скрутити Коцурові голову і піднести над Чигирином національний прапор. Цієї справи ми зараз обговорювати не будемо.

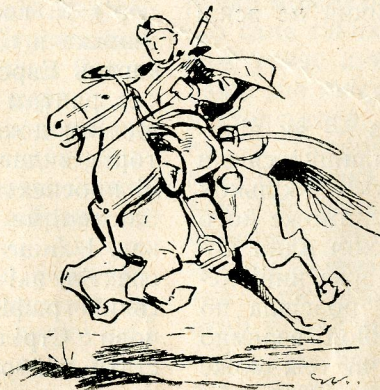
Друга справа, це необхідність переходу від явних форм бойової організації в Холодному Яру, до конспіративних і тимчасова ліквідація Мотриноного монастиря як воєнного осередку, чого вимагає положення на Україні.

Третя справа — зв'язок і консолідація наших сил при новій формі організації.

Четверта — налагодження зв'язку з головним штабом нашої армії, бо ми не знаємо під цю хвилину, де вона і що з нею.

П'ята — поки совітська вдала ще не окріпла на місцях — мусимо обсадити околичні райони своїми людьми, в першу чергу треба організувати більшовикам міліцію в м. Камінці, на залізниці, і ми рішили, що з Андрія Чорноти вийде не поганий „червоний пристав“.

(Далі буде.)

Чому досі нема повної історії Січ. Стрільців?

З приводу появи книжки ген. Марка Безручка „Січові Стрільці в боротьбі за державність“.

Написав: *І. Кедрин.*

Існує від більш десятиліття окреме Видавництво „Червоної Калини“, присвячене новій українській історіографії та літературі визвольницької доби, зі славним своїм органом — „Літопис Ч. К.“. Існує „Воєнно-історичне Т-во“ зпоміж високих старшин колишньої армії УНР. У краю і на чужині появилось безліч книжок, брошур, нарисів і спогадів до історії української революції 1917/20 рр. і навіть чужинці з признанням висловлюються про замилування Українців списувати й розписуватись про своє недавнє минуле та заходитись біля культу рідної історичної традиції. А проте об'єктивно мусимо признати, що ще нині, в 1933 році, не маємо списаної історії цілих епох останнього нашого великого визвольницького зриву. Не маємо все ще історії Української Галицької Армії. Не маємо ані історії українсько-польської війни ані українсько-московської. Не маємо врешті історії ні одного з двох легіонів, що тут і там, в Галичині і Наддніпрянщині, стали фактично або зав'язком або осередньою боєвою силою цілої армії. До історії самої революції маємо вже справді матеріяли прегарні: Поминаючи не завжди симпатичні питоменности стилю чи політичну тенденцію твору, маємо прецінь такі — повні дат, фактів і документів — твори, як Винниченка, Шерстюка, Доценка і Дм. Дорошенка, Лозинського чи Костя Левицького, які з більшими або меншими подробицями передають цілість української революції в Галичині й Наддніпрянщині. Це все книжки історичного та історично-політичного характеру. Найважливіших військово-історичних і військово-політичних книжок у нас усе ще нема. Єдиною такою монументальною книжкою є Кузьми „Листопадіві дні“ — але вона торкається лише 29 днів кількالیтньої військово-революційної кампанії!

Всі ці міркування виринули у зв'язку з недавною появою книжки ген. Марка Безручка п. н. „Січові Стрільці в боротьбі за державність“ (Каліш, 1932, 8^о стор. 82). Якесь фатум зависло над виданням історії Січово-Стрільцького легіону та автор цих рядків з особливих причин не всили думати про це спокійно.

*

Архів Корпусу Січових Стрільців — як відомо — залишився за Збручем. Чи залишиться він у своїй скритці аж до часу, поки хтось із кількох давніх ес-есів, що знає місце сховку, зможе його видобути; чи остане до того часу хоч один колишній член Стрільцької Ради, яка вже нині декого похоронила а решту членів розсіяла по всьому світі, до різних політично, іноді взаємно собі ворожих політичних таборів; чи теж може той архів давно вже в руках більшовиків або

може попав у несвідущі руки й пішов зовсім на марне — цього ми не знаємо.

В усякому разі, здаючи собі справу, що саме через втрату архіву треба мерщій з поодиноких документів, що залишились у різних людей, та з памяти учасників відтворити історію Січових Стрільців — відповідальні керманічі Січового Стрільцтва рішили вже на еміграції реалізувати цю думку та в 1921 році у Відні звернулися до автора цих рядків перейняти редакцію такого видання. Я предложив два проекти: один скромний, обмежений виключно до історії СС-ів, політичного насвітлення її та хронікарсько-стратегічного огляду боїв, з додатком існуючих документів, реєстрів, фотографічних знімків і т. д., — а все у такій-же скромній технічно-видавничій формі. Другий проект, так мовити репрезентативний, передбачував видання великого настільного альбому, який вміщав би в собі все, що й посередньо торкається історії того Стрільцького легіону, себто низку історичних, військових та ідеологічних статей, тісно зв'язаних спільною державницькою тенденцією, а також відповідно дібрану белетристичну частину, що рівноважилаб дещо важкий науковий та публіцистичний характер решти книжки і робилаб її доступною для широких кол. Такий характер Альманаху вимагав би теж вибагливого видання.

Видавничий Комітет СС-ів затвердив цей другий проект. Під проводом автора цих рядків, який у 1922 році вернув до краю, склався редакційний комітет, якого найбільшою журбою була — очевидно — історична частина Альманаху. Редакцію тої частини вів Василь Кучабський. До двох літ увесь рукописний та ілюстраційний матеріял (обгортка, ініціали і заставки Павла Ковжуна, колірові баталістичні образи Л. Перфецького, портрет Мазепи Петра Холодного) був готовий до друку та переданий берлінському Видавництву „Українське Слово“, з яким Видавничий Комітет СС заключив відповідну умову. Вже поверх 10-ти аркушів друку було видрукованих (у форматі великої „чвірки“, на прегарному папері) та готовими були всі кліші. Друкувалась книжка в одній з найбільших і найкращих друкарень Європи, у друкарні Ельснера в Берліні. Аж ось раптом прийшла катастрофа, у висліді якої єдиним доказом переведеної праці та зусиль авторів, видавців і редакції є чудово видані тодішні проспекти, які можна найти й оглянути в Бібліотеці чи в Музею Наукового Т-ва ім. Шевченка... І лише з отсих архівально-музеальних проспектів, які ще й видніють по виставках українських графіків, залишилась назва Альманаху Січових Стрільців „Золоті Ворота“, який мав стати найтривкішим пам'ятником тої визвольно-державницької ідеї, яку втілили у знаменито

зорганізованому, здисциплінованому, високоідейному патріотичному війську — Січові Стрільці...

Подробиці катастрофи „Золотих Воріт“ по нинішній день невідомі мені, їх колишньому головному редакторові, і — маю вражіння — дуже мало осіб їх знає, бо ті, що знають, дуже нерado їх розказують. Відомо мені, що власники В-ва „Українське Слово“ закидали Видавничому Комітетові СС., що він не вплатив в означеному терміні одної умовленої грошевої суми. Знову ж „Українському Слово“ закидали, що воно видаткувало перші гроші, що вплинули на рахунок „Золотих Воріт“, на видання інших книжок Видавництва. Так чи інакше — одного гарного дня друкарня Ельснера за борги В-ва зупинила друк Альманаху, весь Альманаховий матеріал, який мала, затримала та по якимсь часі — все знищила, чи продала на макулятуру. Десь у тому самому часі відбувся влім до домівки В-ва „Українське Слово“ у Берліні, підчас якого знову щось загинуло. Величезної вартости графічний матеріал та образи, виготовлені спеціально для репродукцій до книжки, мабуть зберіглись у приватних руках. Однак дещо з рукописів безумовно пропало: що саме — мені невідомо. Зокрема не знаю, що сталося з дуже вартісними статтями генералів ген. шт. Капустянського і Сальського, з нарисом В. Старосольського про ідеологічні початки організації УСС-ів та з цілою — спеціально для Альманаху світочами української літератури написаною — белетристикою (Лепкий, Кобилянська, Стефаник, Черемшина і ін.). Дещо з неї появилось згодом у різних інших збірниках (нпр. Романа Купчинського „Дума про Федя Черника“ та М. Рудницького перший в укр. мові переклад „Мазепи“ В. Гіго). Рукописи історичної частини Альманаху здебільша видавці таки врятували. В 1921 році у Празі вийшли окремою брошурою (8°, стор. 39), як відбитка з „Розбудови Нації“, „Причинки до історії української революції“ полк. Евгена Коновальця, що були другою статтею в Альманаху, як освітлення політичної сторінки історії СС-ів та авторитетне вияснення — інколи просто ревелюційне — різних, легендою чи злобою закритих, історичних моментів. Зберігся теж текст першої — найважнішої — частини Альманаху, — широкий історичний нарис Василя Кучабського, виготовлений на підставі великої сили з усіх сторін, від різних СС-ів, зібраних споминів та матеріалів, та потім перевірених гуртком членів колишньої Стрільської Ради. В 1930 році велась навіть розмови з В-вом „Червоної Калини“ про видання того нарису, як окремої книжки. Цей замір перенесено потім на перемиський терен і вже навіть розпочалась газетна реклама, що книжка в друку в одному перемиському Видавництві. Навіть вже зібрано на це видання гроші дорогою передплати. Аж ось саме наспіли відомі осінні події 1930 року та після якоїсь ревізії — ті матеріали опинилися на поліції. Нині — зачуваю — вони вже знову щасливо добуті і ждуть видання. Коби воно мерщій наступило!...

А всеж, навіть і коли появиться нарис історії СС-ів, зладжений Кучабським, він не буде вже заокруглений, не обійматиме цілої історії СС-ів, від навязання до матірньої організації УСС-ів та від огляду перших спроб творення Відділу СС-ів при Галицько-Буковинському Комітеті при Центральній Раді у Києві (весна—літо 1917) до трагічного дня 6. грудня 1919 у Чарторії. У нарисі В. Кучабського зацитовано — здається мені — також уривки щоденника пок. полк. Отмарштейна, а останню частину нарису, від березня 1919 року, зладив тодішній шеф штабу Корпусу СС-ів — ген. Марко Безручко. Коли „Золоті Ворота“ друкувались у Берліні, ген. Безручко отримав та зберіг у себе коректорські відбитки своєї частини скрипту. По шости роках, коли втратив надію на швидко появу повної історії СС-ів, передав цей скрипт до використання Українському Воєнно-Історичному Т-ву у Варшаві. Книжка п. н. „Січові Стрільці в боротьбі за державність“ є саме тією частиною нарису історії СС-ів, який у цілості мав увійти в Альманах „Золоті Ворота“.

*

Ген. Марко Безручко є вихованком кол. російської Військової Академії та старшиною ген. штабу. Весь спосіб його писання, ба навіть його стиль — це питомі риси письменника генерального штабу. Ніяких пустих фраз, ні одного зайвого речення, ніякої „поезії“, — сухий, діловий тон та найбільш „діловий“ — тільки не сухий, бо кровю политий — зміст. Писаний він по військовій схемі: стан війська, план операції, переведення і висновки. І знову: стан, план, переведення та висновки... Таким робом ціла книжка — це найбільш фаховий опис боевої діяльності Січових Стрільців за 8 місяців 1919 року, це найавторитетніший стратегічний огляд, густо перетиканий стратегічними шкідками. Очевидно, що такий характер книжки не робить її доступною не то для широких мас, але навіть для пересічного інтелігента, який — не служив у війську та не знає, що таке війна і то війна в часах революції, при браку мобілізаційних можливостей, при певному запіллі, при розрусі транспорту, при руйнівних впливах деструктивних гасел, при щоденних явищах найбільшої посвяти й самопожертви та найбільшого шкурництва й нікчемности...

Цей непопулярний характер книжки ген. Безручка можна би вважати недостаткою, як би не те, що саме таких поважних воєнно-історичних книжок у нас дуже мало (хто, без довшої надуми, назве ще якісь імена поза іменами генералів Капустянського, Омеляновича-Павленка (старшого) й Петрова?) З цього погляду книжка ген. Безручка є надзвичайно вартісною появою. Зокрема прецінними є остаточні загальні висновки про організацію української армії та натяки на політичну безплановість і нерішучість, яка катастрофально відбилася на ході воєнної акції у 1919 році.

А проте вартість книжки М. Безручка не лише як джерельний матеріал: хто переборе перші сто-

рінки важкого військового стилю і прочитає всіх сторінок вісімдесят — тому розгорнеться перед очима героїська епопея неймовірних зусиль і подвигів. Автор описує день за днем, крок за кроком та пядь за пядею землі, яку здобували й боронили найкращі вояки, яких бачила новітня українська збройна сила.

Генерал Безручко — один із найкращих зпоміж тих найкращих — про себе не згадує ні слова і з компліментами для своїх товаришів зброї не квапиться. Тільки тут і там спомини сердечної муки тих 8-ми місяців витискають з мовчаливих уст генерала кілька тепліших слів (на сторінці 23 читаємо: „...Корпус СС Шепетівки не втримав, але героїчна її оборона лишилась на завжди дорогою сторінкою у серці кожного Січового Стрільця, і спомини про бої тих днів завжди будитимуть у Стрільцях гордість і силу...“). Хто знає генерала Марка Безручка, його ноторійну скромність, простоту і простолінійність та інстинктовну нехіль однаково говорити як слухати навіть найбільш заслужених слів похвали й признання — той не дивується, що він волів славити Січових Стрільців — сухим, на 100 відсотків правдивим описом їх діл. Таким описом Січово-Стрільцький генерал віддав глибший поклін Стрільцтву та його ідеї, ніж найдовшими пеанами...

*

Таким робом книжка ген. Марка Безручка є безцінним збагаченням літератури до історії СС-ів. Крім згаданої брошури полк. Коновальця та невиданого ще матеріалу „Золотих Воріт“, в міжчасі появилося чимало спогадів і нарисів (головно у „Літописі Ч. К.“ та ЛНВістнику). Зокрема слід згадати прізвище Крезуба та Р. Дашкевича (цей останній видав невеличку брошуру). Однак усі ці останні твори мають характер фрагментаричний, а подекуди навіть радше белетристичний, ніж історичний. Всеж, редагуючи нині повну історію СС-ів, годі булоб обмежитись лише до того матеріалу, який був до розпорядження в 1922/3 р.; треба булоб взагалі прийняти інший принцип: зібрати перш усього весь видрукований уже матеріал, зробити його селекцію, а все вартісне получить та видати в одному суцільному збірнику. Очевидно, такі дані, як бібліографія чи список поляглих і померших, — мусілиб бути перевірені та доповнені.

Коли все це станеться — невідомо. Однак поки цього не буде — у визвольницькій літературі завжди існуватиме болюча прогалина, а культ української історичної традиції не матиме одної з найтривкіших підвалин. Бо тої гранітної підвалини, якою є історія Січових Стрільців — ніяка інша історична пригадка, пригадка навіть найповажнішої, найбільш трагічної чи зворушливої події ніколи нам не заступить...

Історія 8-ої Галицької Бригади

(давнішої „Групи Рудки“ або „Групи Гофмана“).

Написав: Д-р Іван Кар'ялець.

II.

УТВОРЕННЯ ОПЕРАЦІЙНОЇ ГРУПИ В РУДЕЧЧИНІ ТА ЇЇ БОЇ ДО 15. V. 1919 Р.

в) ТВОРЕННЯ ОПЕРАЦІЙНОЇ ГРУПИ.

1. **Ліквідація повітової команди в Рудках***). Дотеперішня команда в Рудках, хоча в початках носила дивну назву: „Українська Повітова Військова Рада“, була фактично повітовою командою, зглядно в таку команду введенозі по своїм повстанню перемінилася. Повітовою командою була вона на ділі й за пор. Околоті й за пор. Байгерта й за пор. Укарми, а перетрівала до половини січня 1919 р. Тоді то Державний Секретаріят Військових Справ наказом з 10. січня 1919 р. зарядив, що з днем 20. січня 1919 р. перестають існувати всі повітові команди, крім повітових команд в Збаражі, Скалаті, Гусятині, Городенці, Снятині й Косові. Отже рудецька команда мала бути також на основі цього наказу зліквідована. Але властиво зліквідувало її саме життя, бо для прифронтової території ця команда не вистарчала. Її ліквідація наступила з хвилею творення коман-

ди операційної групи, що сталося правдоподібно 15. січня.

2. **Творення команди операційної групи***). Як вже згадано, Рудеччину підчинено в критичних днях командуванню полк. Кравса. Чи це сталося на зарядження Начальної Команди, чи тільки команди стрийської військової області — не знаємо.

Полк. Кравс іменував командантом рудецької групи сот. Осипа Станіміра, дотеперішнього команданта куріня, якого дві сотні під командою пор. Тарнавського зліквідували небезпечну ситуацію в Рудеччині. Сот. Станімір, що прибув до Рудок 14. або 15. січня, перебрав зараз команду з рук дотеперішнього команданта Рудеччини пор. Укарми, запровадив який такий порядок, та за два, три дні передав команду групи сотникові Карлові Гофманові, якого іменувала командантом ру-

*) На основі: 1) Розпоряду в „Вістнику Д. С. В. С. ч. з з дня 10. січня 1919 р.; 2) власних спостережень автора.

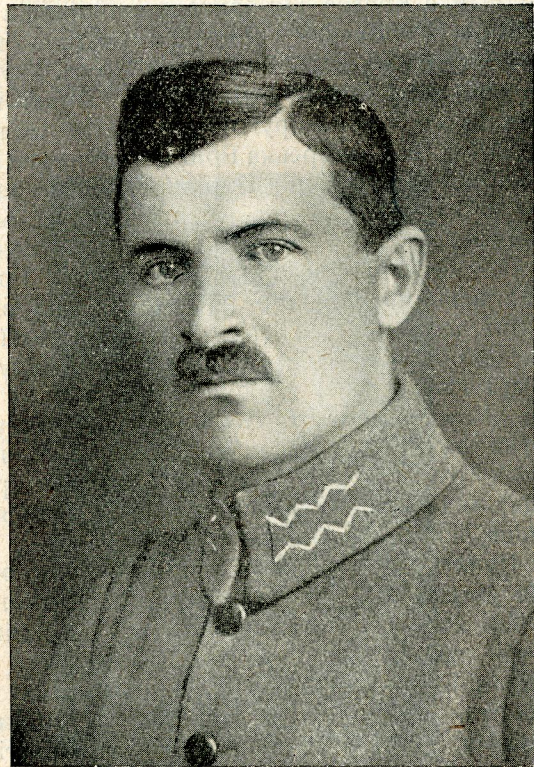
*) На основі: 1) Рукопису о. Д-ра Вергуна; 2) устних інформацій п. Д-ра Володимира Котецького; 3) опису п. М-ра Антона Тарнавського.

децької групи стрийська воєнна область, точніше полк. Коссак, мимо того, що вже був командант групи. Сот. Станімір передав команду групи і перебрав команду свого куріня, стягнувши ще в Рудеччину свою третю сотню, яка називалася шестою, а якої командантом був пор. Тарнавський, що її знову перебрав.

3. Прибуття артилерії*). 14. січня 1919 р., це є зараз по опануванню ситуації, прибули до Рудок перші ешелони „Дніпровської Гарматної Бригади“. Дальші ешелони прибували поступово, по вивантаженню перших. Ця наддніпрянська бригада складалася з двох полків по 3 батерії, а кожна батерія мала по 4 полеві, тридюймові гармати; разом числила 24 гармат. Крім них мала багато ящиків, велику кількість стрілен так при батеріях як і в окремій муніційній валці. Гарматчики були добре умундуровані, а команди батерій були виєквіповані в потрібне приладдя. Команда бригади мала до розпорядження одно чи два особові авта. Командантом цієї бригади був отаман Білокриницький. Командантом І. полку цієї бригади був якийсь молодий хорунжий, зате командантом батерій були старші сотники, штабскапітани, як приміром штабскапітан Левковцев. — Ця бригада примістилася спочатку в Дубаневичах а може й Гошанах.

Прибуття такої значної кількості артилерії в Рудеччину, значно піднесло духа й Рудеччан і частин на рудецьким відтинку.

4. Українські сили на рудецьким відтинку по зліквідуванню офензиви ген. Зелінського, до кінця другої декади січня 1919 р.).** Зараз по зліквідуванню офензиви ген. Зелінського, обсадив пор. Тарнавський, як вже вище згадано, двома сотнями первісні „рудецькі позиції“ в Угерцях Незабитівських. На полудне від нього, проти Поріча Любінського, де були Поляки, а саме в Порічу Грунтовім стояла сотня чет. Йовика, та якась сотня, що зараз прийшла десь з „Групи Щирець“. Обі творили курінь під командою пор. Гладилевича, що найчастіше перебував на ст. Комарно—Бучали, де мав базу й панцирний поїзд ч. 2. Чет. Йовик, на приказ полк. Кравса, виміняв свою сотню на іншу, що дотепер була коло Хирова, тому що в давнішій сотні були переважно Рудеччани, яких близькість домів деморалізувала. А далеко на ліво від Угерець Незабитівських, бо аж в Довгомостисках коло Судової Вишні була самостійна сотня чет. Чайківського. В Дубаневичах і здається Гошанах розміщувалася „Дніпровська гарматня бригада“. Це були всі українські сили на цьому відтинку менше-більше в часі від 14. до 20. січня. Так фронт, як на годішні часи, був вже ніби досить добре обсаджений і то так ненадійно, тільки мав такі важні хиби: 1) Ще не було сталої команди

Сот. ОСИП СТАНІМІР

й штабу групи; 2) частини не мали телефонічної злуки з командою групи; 3) частини в більшості не мали злуки зі собою; 4) був брак ріжних тилових установ, як шпиталів, інтендантур, обозів і т. д., однак це з початком третьої декади січня доповнено.

Про чисельну кількість цієї групи (стан харчевий і боєвий) годі нині щось певного сказати, з браку джерел; можна тільки приблизно прийняти, що харчевий стан доходив до 2000 людей.

г) ЗАКІНЧЕННЯ ОПЕРАЦІЇ ГРУПИ*).

1. Відтинок рудецької групи та його офіційна назва. Коло 17. січня переняв команду рудецького відтинка сот. Карло Гофман, та протягом кількох днів закінчив організацію групи. Річ зрозуміла, що й пізніше наступали в групі ріжні зміни, але створення організаційної цілості зі слабо дотепер звязаних частин та створення найконечніших установ і помічних відділів припадає саме на цю початкову діяльність сот. Гофмана. Перевдусім на основі приказів, які одержав він певно в Стрию, означив докладно відтинок, який мала держати група під його командою. Цей відтинок, (ідуци зі заходу на схід), тягнувся від дороги, що йде зі с. Никлович до Судової Вишні, аж по с. Піски над Верещицею; його довгота виносила около 30 км. Ціла група дістала назву „Група Гофмана“; однак називали її також „Групою Рудки“. Вона входила в склад 8. Самбірської Бригади

*) На основі: 1) власних спостережень автора, 2) устних інформацій п. інж. Григорія Йовика і п. д-ра Володимира Котецького, 3) рукопису о. д-ра Вергуна „Причинки до іст. с. укр. бригади“, 4) записок п. Володимира Костика.

*) На основі: 1) Власних спостережень автора; 2) записок п. Володимира Костика, півнішого значкового цбюї бригади, за які йому автор щиро дякує; 3) ріжних дрібніших устних інформацій.

**) На основі: 1) Рукопису о. Д-ра Вергуна; 2) устних інформацій пп. інж. Григорія Йовика, М-ра Антона Тарнавського і Омеляна Верхоли; 3) власних спостережень автора.

полковника Кравса. Ця бригада, найбільша з усіх тодішніх галицьких бригад, повстала в часі основної реорганізації Галицької Армії, яку переброяв шеф штабу Армії полк. Мишковський якраз десь з кінцем другої та в третій декаді січня, 1919. р. 8. Самбірська Бригада обіймала фронт від Карпат попри Хирів та рівнобіжно до залізничного шляху Перемишль—Хирів під Перемишль, а звідси на схід, рівнобіжно до залізничного шляху Львів—Перемишль аж під Городок Ягайлонський, а звідти на полудне здовж Верещиці аж по с. Піски. Відтинок цієї бригади ділився на кілька груп. Рудецьку групу, що занимала її скрайно праве крило, означено числом один. (I. група), круkenицьку групу (на захід від рудецької) означено числом два (II. група), а хирівську групу числом три (III. група). Однак старі назви груп залишилися й надалі, навіть в офіційній переписці.

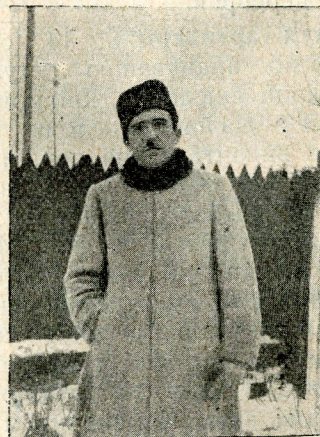
2. Початкова діяльність сот. Гофмана; організація установ та помічних відділів. Даліше сот. Гофман доручив, щоби всі команди відділів групи, так піхота як і артилерія получилися зараз телефонічно з командою групи в Рудках, щоби присилали щодня звіти стану й ситуаційні звідомлення, та щоби кожна частина на фронті мала стати лучбу направо й наліво зі сусідніми відділами. Він сам обїхав фронт і заїзнався з командантами підчинених собі частин та з тереном, на яким мала група оперувати.

Разом зі сот. Гофманом приїхало кількох інших старшин, завданням яких було зорганізувати установи та помічні відділи групи. І так сот.

Григорій Йовик, значковий „Групи Гофмана“.

Вербенець організував інтендантуру, сот. Бізани з двома старшинами (хор. Орлецьким і чет. Ткачинським) утворив відділ закупу худоби, пор. Сілецький, медик, організував полеву лічницю, що дістала, так як і група число один. Хор. Лалак

Підхор. Володимир Котецький, командант двірця в Рудках.

привіз з кількома людьми телефонічне приладдя й утворив телефонічну чету. Пор. Станчак, що приїхав до Рудок ще здається перед Гофманом, організував обоз та булавну сотню при допомозі чет. Заблоцького. Приїхали: чет. Луцик, що став стаційним командантом, пор. Сенета, що став командантом полевой жандармерії, а даліше розвідчий стршина (Р. с.) хор. Войтович, ліквідуючий хор.?, полевой духовник о. Косонога, та ветеринар чет.?

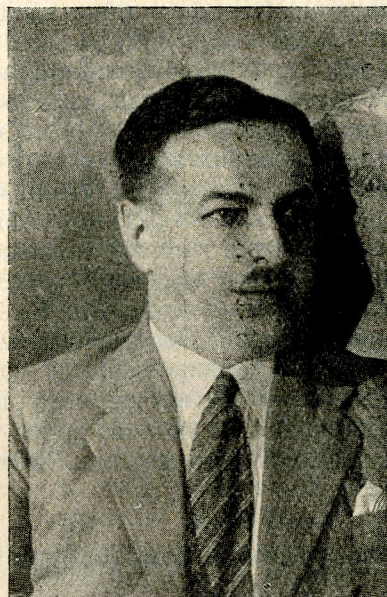
3. Рудеччани у групі. Старшини й підстаршини Рудеччани в більшості вже були розійшлися по фронтових частинах. Пор. Околот був з батареєю десь коло Сокаля, пор. д-ра Царевича приділено до „Дніпровської Гарматної Бригади“, що розташувалася в околицях Дубаневич у Рудеччині, чет. Швець і хор. Верхола були на панц. поїзді ч. 2, чет. Йовик позбирав по офензиві ген. Зелінського людей своєї сотні й тримав Поріче Грунтове. Двох старшин а саме пор. Кульчицький Зенон і хор. Рондяк попали в польський полон, а один, хор. Михайло Береський згинув. Про кількох інших не знаємо, де вони, в часі організування групи перебували. В самих Рудках, при команді, залишився був підхор. Котецький, що був за сот. Станіміра а відтак з тиждень (десь до 25. I.) і за сот. Гофмана значковим групи, та хор. Кульчицький Володимир, якого приділено до полевой жандармерії. Десь коло 25. січня значковим (адютантом) при команді групи назначив сот. Гофман чет. Григорія Йовика і цю функцію повинив він вже безпереривно аж до кінця існування Української Галицької Армії. Підхор. Котецького приділено десь в лютні сразу до стаційної команди, а відтак назначено його командантом рудецького залізничного двірця.

Щож торкається стрільців Рудеччан, то в цьому часі находилося їх в групі небагато. Частина булавної сотні, більша частина обслуги скорострільців на панцирнім поїзді ч. 2, сотня чет. Йови-

ка в Порічу Грунтови́м (цю сотню відіслав незабаром чет. Йовик на приказ полк. Кравса під Хирів), а даліше трохи при команді двірця — от це були Рудеччани; більша їх частина повнила тоді службу на інших відтинках фронту. Так отже рудецька група від хвили заіснування складалася в більшості вже з не-Рудеччан. Але цей стан де-що змінювався шляхом припливу нових доповнень. Так прим. 1. лю́тня (1919 р.) привіз пор. Володимир Костик зі Стрия до Рудок, зглядно до Дубаневич до „Дніпровської Гарматної Бригади“, як її доповнення 62 гармашів, з котрих більшість походила з Рудеччини. Але річ природна, що такі дрібні доповнення не змогли вже змінити дійсного стану, і в групі а відтак в бригаді аж до ліквідації У. Г. А. мали вже чисельну перевагу вояки й навіть старшини з-поза Рудеччини.

4. Хиби в організації групи; коротка характеристика сот. Гофмана. Ці люди, з якими сот. Гофман приїхав до Рудок, взялися зараз до праці й протягом кількох днів були вже установи й помічні відділи групи зорганізовані. Та відразу впадає нам в очі одна хиба при організованню операційної групи, а саме, що вища команда (в цьому випадку команда III. Гал. Корпусу, — бо вона, понад головою полк. Кравса, всім заряджувала), — думала за різні установи для групи та прислала людей до їх обсади, а не подумала про те, від чого саме треба було зачати, а саме про приділення до групи якогось доброго шефа штабу, який мав би докладне поняття про те, як ведеться війну. Це тимбільше повинна була зробити, що сам командант, сот. Гофман, не мав великих кваліфікацій на команданта групи на так великому відтинкові. Це був звичайний активний австрійський старшина, буковинський Німець, що мав за собою тільки кадетську школу та літа служби на війні, де дійшов тільки до степеня сотника. Якими мотивами руководилася команда Корпусу, коли його іменувала командантом групи, не знаємо. Але якби там не було, то в усякому випадкові вона повинна була дати йому якогось доброго шефа штабу; однак цього не зробила. Щойно сам сот. Гофман мусів шукати довший час по частинах групи за старшиною, який зміг би повнити ці важні функції шефа штабу. І щойно по кількох тижнях, дець може коло 20. лю́тня, назначив ним пор. Олександра Трача, що дотепер був в якійсь сотні, що прибула під Судову Вишню. А до цього часу шефа штабу не було. Ціла команда групи складалася зі сот. Гофмана, а йому до помочі був значковий, спочатку підхор. Котецький, а за кілька днів пор. Йовик, який повнив обовязки і адютанта, і персонального референта, і начальника канцелярії, і мав полагоджувати петиції цивільного населення, і подавати ситуаційні звідомлення, і багато інших справ. І як сот. Гофман, що донедавна командував тільки якоюсь австрійською сотнею чи курінем і то на відтинку не більшим як $\frac{1}{2}$ —1 км., міг тепер сам вести доцільно операції на 30 км. відтинку, координувати акцію піхоти й досить сильної артилерії та приміювати нові методи боротьби, яких вимагали змінені обставини, а які

значно ріжнилися від метод світової війни? До цього він потребував конечно доброго шефа штабу вже від першої хвили по обняття команди, й зле сталося, що такого чоловіка він тоді не мав.

Пор. Олександр Трач, шеф штабу „Групи Гофмана“.

Друга справа — це розвідка. На цьому полі було також страшне незнання, чи легковаження справи. Ми тепер всі знаємо, що керму розвідки повірюється людині з правдиво великою інтелигенцією, бо тільки така людина зуміє видістати відомости про заміри противника перед їх зреалізуванням, дізнатися про його сили, становища, настрої і т. д. і це все донести на час своїй команді. Цього перший-ліпший чоловік не зможе зробити. Тому не диво, що команда групи ніколи не мала якихсь солідних агентурних відомостей та тому й мало що знала про сили й заміри Поляків.

Третя важна справа — на яку команда групи не звернула уваги — це непропорціонально велика скількість людей в установах групи в порівнанні зі станом частин на фронті. Люди при тих установах були дуже часто сильніші й здоровіші, як у фронтових частинах; отже треба було конечно зробити „чистку“. Толерування такого стану деморалізує фронтові частини та стає перешкодою в їх руках.

Це були-б найголовніші хиби, які були при організації групи.

5. База групи. Базою групи стали Рудки. Місточко до цього надавалося своїм менше-більше осередним положенням на відтинку групи та тим, що тут перехрещується багато доріг, що лучать різні місцевости рудецького та інших повітів, та що посідає залізничу стацію, до якої доїздили поїзди зі самбірського залізничного вузла. Отже Рудки давали можливість скорого й найдогіднішого звязку з одної сторони з частинами групи на фронті, а з другої сторони з вищими командами

та зі запіллям. Тому в Рудках примістилася команда групи та всі установи й помічні відділи. Інтендантура примістилася у вагонах на станції; також у вагонах містилася муніція. Всі інші установи, як полева лічниця, відділ закупу худоби, ліквідатура, розвідчий відділ, полева жандармерія, телефонічна чета, стаційна команда та булавна сотня найшли приміщення в місті. До цього, що Рудки стали базою групи причинилася й та обставина, що містечко було вже досить далеко поза фронтом (приблизно 12—15 км.), отже поза засягом безпосередніх воєнних ділань. (Пізніше, починаючи від 4. лютого, навідували його досить часто польські літаки та кидали бомби, але група не поносила від цього ніяких поважніших шкід; про це ще буде мова в дальших розділах). Найбільше майна групи було на станції в Рудках, яка маючи тільки 4 тори, була формально завалена вагонами. Цього майна оберігала частина відділу двірцевої команди, підчас коли друга частина рубала й звозила з околиці дрова, якими опалювалося тоді залізничні машини. Крім того двір-

цевий відділ перевірявав всі перепустки військових і цивільних осіб, оскільки такі їхали (цивільне населення мало ограничену свободу їзди залізницею). Зрештою рух поїздів був дуже малий (здається, що тільки раз на добу приїздив поїзд до Рудок зі Самбора, а відтак вертав назад).

Харчі закуповувала інтендантура переважно в Рудеччині за винятком тільки таких, яких тут не можна було дістати, як прим. цукор, сіль і т. д., та складала їх у вагонах. Звідси розвозили харчі а також муніцію до частин на фронті; це робили переважно возами, що належали до обозів тих частин.

6. Розміщення й сила частин групи. Перед кінцем третьої декади січня 1919. р. розміщення частин групи було майже таке саме, як в половині та з кінцем другої декади; також сила частин не змінилася. Цей стан зачав змінюватися основно з кінцем місяця січня, бо стали надходити нові відділи, які спільно з рудецькою групою мали розпочати велику офензиву на залізничий тор Львів—Перемишль.

7. Схема 1. Групи 8. Самб. Бригади („Групи Гофмана“ або „Групи Рудки“). 3. декада січня 1919. р.

Команда групи.

Командант: Сот. Карло Гофман (перед ним кілька днів сот. Осип Станімір

Шеф. штабу: пор. Олександр Трач (десь від 10. II. 1919.)

Значковий: чет. Григорій Йовик (перед ним кілька днів підпор. Володимир Котецький).

Установи й помічні відділи групи.

1) Інтендантура
Інтендант: сот. Вербенець	2) Відділ закупу худоби
Кмдт: сот. Бізанц	3) Ліквідатура
Ліквідуєчий: хор. ?
4) Полеве душпастирство
Полев. духовник: о. Косонога	5) Полева лічниця ч. 1.
Кмдт: пор. Сілецький, медик	6) Ветеринар групи:
чет. ?
7) Розвідчий відділ
Кмдт: Р. с. хор. Войтович	8) Телефонічна чета
Кмдт: хор. Лалак Михайло	9) Відділ полевой жандармерії
Кмдт: пор. Сенета
10) Стаційна команда
Кмдт: чет. Луцик	11) Команда двірця в Рудках
Кмдт: ?; від полов. лютого підпор. Котецький Волод.	12) Булавний відділ і обоз
Кмдт: пор. Станчак Іван

Боеві технічні частини.

„Дніпровська Гарматня Бригада“
з 24 гармат 3 доймових в 2 полках по 3 батерії (около людей 500)
Кмдт: от. Білокриницький

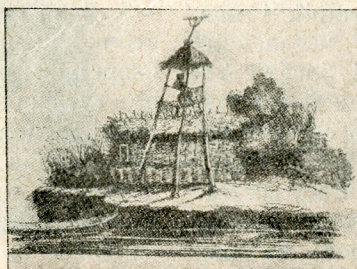
Панцирний поїзд ч. 2.
1 гармата 6 см., 8 скорострілів
Кмдт: чет. Швець Теодор

Піхотні частини.

Курінь сот. Станіміра
3 сотні, (около 600 крісів).
Кмдт: сот. Станімір Осип
Значковий: Хор. Мазяр

Курінь пор. Гладилевича
2 сотні, (около 300—400 крісів).
Кмдт: пор. Гладилевич
Значковий: ?

9. Самостійна сотня чет. Чайківського
(около 200 крісів.)
Кмдт: чет. Чайківський.

Бандит

Написав: Володимир Стружко

В дні 1-го липня 1917 р. попав я з цілим Легіоном Українських Січових Стрільців під Конюхами в російський полон. По кількох днях приїхали ми через Київ до місточка Дарниці, що положене вже на Лівобережній Україні, а віддалене від Києва яких 5—6 верств. В Дарниці був переходовий пункт для воєнно-полонених. Там перебули ми кілька тижнів, а врешті мали нас вислати на схід — як казали в пензенську губернію. Перед нашим відїздом відвідали нас представники українських організацій з Києва, привезли грошей, папіросів і ще дещо і попрацювавши нас на далеку дорогу, обіцяли вистарати для нас у військової влади дозвіл повороту на Україну. В той час вже урядувала в Києві Центральна Рада.

Я та інші старшини дістали по 100 царських рублів, які нам мали вистарчити на придбання найпотрібніших річей.

Одного ранку хтось повідомив нас, що за кілька годин вагонуємося і відїзджаємо до Пензи. Довідавшись від втікачів з Пензи (між іншими Петро Дідушок втік з полону з Пензи), що там дуже погано, табор полонених знаходиться серед пісків, брак води, погані харчі, я загадав не поїхати з транспортом до Пензи, а втікти, як не з місця, то по дорозі. Коли ми повсідали до вагонів, я розділив своє майно (крім грошей) між товаришів і попросив конвоянта дозволу збігати до містечка за тютюном на дорогу. Діставши дозвіл, я пішов на місто, а звідси подався на трамваєвий перестанок (трамвай курсував постійно між Дарницею і Києвом) і станувши собі з боку, ждав, коли віз буде відходити до Києва. Всі старшинські відзнаки я позривав і виглядав, як полонений австрійської армії, що працює на залізній дорозі. (В той час багато австрійських полонених працювало на залізній дорозі.)

Всівши без білету до вагону, я заїхав до Києва і відшукав осідок Центральної Ради. Там стрінули мене знайомі стрільці, завели на телефонічну стацію, що містилася в маленькій кімнатці на піддашу будинку Центральної Ради, перебрали, дали якийсь кашкет і гімнастюрку і я як вільний горожанин опинився на вулицях Києва. Походивши та порозглядавши по Києві, стрінув я багато знайомих У. С. С., що давніше вже позникали з табору в Дарниці, багато бачив Галичан зі Станиславова, які як біженці або закладники були вивезені в глибоку Росію на Сибір, та з настанням української влади вернулися на Україну і працювали по українських установах та всякого роду урядах.

В той час стрінув я у Києві хор. 19 п. п. Каравана, що ще під Семиківцями попав у полон, познайомився з двома Іванцями, братами четаря Іванця, артиста маляря, що вернувши з далекої північної Сибірі привезли зі собою на пам'ятку

одяг Ескімосів, який складався зі самих медвежих та реніферових шкір. Стрїнувся врешті з хорунжим У. С. С. Королем, що так, як я втік з лягру в Дарниці. Мав той Король золоту медалю за хоробрість, та коли нестало йому грошей, пішов до золотника і продав медалю за 105 рублів. Волочився так по вулицях Києва і шукав ресторану, де можнаби зїсти дешевий обід. В той час було в Києві кілька кухонь, які давали обіди по знижених цінах. Була навіть одна польська кухня, де можна було дістати добрий обід за 40 коп.

Коли врешті моя готівка була на вичерпанні, загадав я взяти якусь працю, щоб не голодувати. Я вистарався в Центр. Раді особисті папери, змінив своє назвисько за порадою товаришів на Володимир Петрович Бучинський і мав дістати посаду, та не в Києві, а в Катеринославі. Двох нас, я і хорунжий австрійської армії Грицюк (прибране назвисько), Українець, вибралися в дорогу до Катеринослава. Грицюк був уже цілий рік у російськїм полоні, і орієнтувався в тамошніх обставинах та знав трохи по російськи. Я по російськи ані в зуб. Мені було з тим дуже добре і вигідно, бо товариш Грицюк всюди говорив, — де було треба, про всьо розпитував, а я лише ходив за ним і не знав навіть гаразд, яка то має бути наша посада, що маю робити, тай не знав, чи зумію цю працю виконувати.

Ми оба всіли на парохід на пристані на Подолі і за 1½ доби долі Дніпром приплили до Катеринослава. Пливучи Дніпром, оглядали ми чудові його береги і тоді щойно стало мені ясно, чому то Шевченко стільки поезій присвятив Дніпрові, защо він так полюбив цю ріку. Як чудово представляється Київ з Дніпра! Ми проплили яких 40 км. на південь від Києва, а все ще було видно дзвіницю Лаври Печерської, що світила при заході сонця червоним світлом, немов би горіла. Які чудові береги Дніпра! Немов у калейдоскопі пересуваються перед тобою високі стрімкі береги, то нагі стіни скель, то просторі плавні з безліччю водяної птиці. На берегах Дніпра видко здалека села з біленькими стінами хат, що здалека виглядають неначе діточі забавки. Що кілька сіл, то пристань. Парохід припливає до берега, одні всідають, інші висідають і знову великі колеса розбивають спокійні води Дніпра. Плинемо вниз. По дорозі Шевченкова могила, Канів, дальше Черкаси, Кременчук, Верхньодніпровськ, а там ще дальше Катеринослав.

В приємнім настрою покинули ми парохід, всіли на трамвай і якимись вуличками заїхали на край міста шукати „якогось“ Мазепу (пізніший міністр). Коли відшукали, товариш Грицюк вступив до хати, в якій мешкав Мазепа, а я заждав на вулиці. По хвилі вийшов Грицюк з невеселою міною і сказав, що з нашою посадою не дуже то певна справа. Цей, що рішав справу наших по-

сад — себто Мазепа — тяжко хорий на тиф, однак дав якусь записку і казав удатись на таку то вулицю під таке число. Пішли. Там сказали нам, що посаду дістанемо. Треба нам приходити через кілька день на „уроки“. Біда моя, що я не знаю російської мови. Що це уроки, що це карандаш, що це бумага? Дещо знав Грицюк, дещо догадувались, а дечого таки зовсім не знали. Особливо мені було дуже тяжко без знання російської мови. Ми купили собі зшитки га олівці і з тим пішли до вказаної кімнати на „уроки“ себто виклад чи лекцію. — На ті уроки приходило багато людей різного віку обох полів.

Велика сая битком набита. Лавки шкільні не містили всіх слухачів і багато стояло попід стінами. Вийшла панночка літ около 25, гарна, струнка і зачала виклад. Що говорива — я нічого не розумів. Об мої вуха обивалися такі слова: все, сор, груз, вигрузка, погрузка, рож, інтендантська пурка. Я сидів весь час, як на „турецькій казаню“. Коли скінчився урок і ми вийшли на вулицю, я запитав товариша, що там було говорено. Він сам не знав як слід, та потішав, що якось то буде.

— Я тобі розкажу по всіх викладах, — казав він.

А я зачав застановлятись, чи не зрезигнуватимені з цієї посади, щоб не виставляти себе на сміх. Переночували ми оба в готелі на однім ліжку, на голім сіннику, з якого вилазила солома, і знову пішли „получать уроки“. І знову ті самі слова і знову рож, ржи, продовольствіє, груз і я знову нічого не розумів. Перерва на обід, по обіді знову виклад тієїж панночки з таким самим вислідом. Під вечір ми одержали „аванс“ себто зачет на платню, пішли до skleпу, купили по кілька аркушів паперу, пера, бібулу, лінійку, чорнило і ніжик і з тим пакуночком я мав їхати на посаду. Куди маємо їхати і що то за посада, я ще нічого не знав. Одно я знав, що моя праця буде при „хлебе“, але чи я буду пекарем, чи чимсь в тім роді — я не знав. Коли ми полагодили свої орудки, пішли на стацію довідатись, коли відходять поїзди у Верхнедніпровськ. На другий день рано десь коло 6 години ми знову були вже на двірці. Я купив собі малу валізку плетену з пруття і зложив в неї свої канцелярйні прибори. Ту валізку я купив на те, щоб хто не думав, що я такий „голиш“, що нічого не маю. Валізку замкнув на колодку.

Всіли до поїзду і їдемо. По годині - двох заїхали на стацію Верхнедніпровськ. Висіли. Розглядаємося довкруги поза стацію — всюди щире поле. Коло стації кілька візників накликують всіма голосами. Наймаємо візника, щоб нас завіз до міста Верхнедніпровська, віддаленого від стації 12 км. Та в тім заїжджає на стацію поїзд з військом. Відділ війська їде на фронт. Стація вмить зароїлась вояцтвом. До нашого візника підходять два салдати, поговорили щось з ним і оба всідають коло нас. Я запитав:

— То ви не на фронт?

— Хватіть время, чтоб пагібать — відказав

салдат і коні рушили полями в напрямі Верхнедніпровська.

Перед самим містом вискочили оба салдати з повозу і подались на поля. Вони походили з тих сторін. В поспіху, з яким висіли, забули два маленькі клуночки в буді повозу. Ми переглянулись з Грицюком і пошепки нарадилось, що з клуночками зробити. Рішили нікому не признаватись і клуночки взяти. Приїхали до міста, заїхали перед готель, заплатили візника, винаймали кімнату і взялись розпаковувати клуночки. На наше щастя, були це дві пари нового біля, яке салдати дістали перед відходом на фронт. Ми дуже зраділи цю „нахідкою“, бо ми мали лише стільки біля, що на собі.

Місто Верхнедніпровськ — це повітове місто, заселене переважно Жидами. Маючи документи, видані в Катеринославі губернським продовольственным комітетом, ми мали зголоситись в повітовім комітеті, а цей мав нас призначити на місце. Відпитавши, зайшли ми в повітовий комітет. Предложили документи, а там назначили нас в такі а такі села. Мені назначено два села, а то Мишурин Ріг і Деріївку. Товаришеві інші два села тогож повіту. Тут розходились наші дороги і ми вже більше ніколи не стрінулись. Розпрацавшись і діставши деякі науки на дорогу, я сів на парохід. Плив горі Дніпром які дві години і заплив в село Мишурин Ріг. З пароходу побачив я високий скелистий беріг Дніпра — кілька хаток і більш нічого. Я висів, а парохід помчав до Київа. З валізочкою в руці, рушив я за людьми, що висіли з пароходу. Ідучи, розпитую якогось дядька про волосне правління — себто громадський уряд. Дядько цікавий, хто я, звідки (по говорі пізнавав, що я не тутешній), питав, чи я не з Волині, бо казав, що там так говорять, як я. Врешті каже:

— Ви чули про Ковбасу?

— Чому не чув, я сам люблю її їсти.

— Е, не про ту ковбасу я говорю, я про председателя волосного правління, председателя революційного комітету, председателя продовольственного комітету і ще якогось там председателя.

— Ні, не чув, — кажу я.

— Вам прийдеться з ним познайомитись, та уважайте, бо то хитра штука.

Мене ці слова зацікавили, та дядько казав, що це довго розказувати, а поживу в тім селі дозше, дізнаюсь про все. І дійсно дізнався, малощо на своїй шкірі не відчув.

Село Мишурин Ріг — велике село. Буде мати до 10 тисяч душ, тягнеться коло 5—6 верстов, положене в яру, по обох боках високорівня. В селі є почта, дві церкви, кілька шкіл, 8 учительських сил, телефонічна стація, аптика, пристань над Дніпром, кільканацять жидівських родин, млин, а решта селяни, що займаються хліборобством. В селі в той час було досить інтелігенції, бо крім урядовців було багато учеників, що вчашали до всіляких шкіл по містах. В той час було також кілька старшин російської армії, що приїхали до рідного села на відпустку.

Я прийшов на площу, на якій красувалось кілька більших будинків. На однім з них був напис: „Волостное правління Мишуринрогской волости“. Ввійшовши в першу кімнату, побачив я кількох людей, що сиділи і писали при столиках, на кождім столику счоти до числення, а коло столиків різні інтересанти свобідно говорили, курячи смердячу махорку. Я приступив до першого з краю столика і запитав по українськи, чи не мігби я говорити з председателем волостного правління. Зараз всі очі звернулись на мене, бо кождий пізнав в мені чужинця. Чоловік, що сидів за столом, вказав мені рукою двері, на якій висіла табличка з написом: „Корней Филипович Колбаса“.

Я застукав у двері і почув голос: „Войдіте!“ Отворивши двері, побачив я чоловіка, що звернений боком до входових дверей, сидів за столом і щось писав. Був це чоловік найвище 40-літній, середнього росту, кремезної будови, волос на голові рудий, лице вкрите веснівками, на носі цвікер на шнурочку, одягнений в „гімнастюрку“, підперезаний плетеним шнурочком, понижче були чорні штани, а на ногах чоботи. Підніс голову і запитав:

— Чаво вам нужно?

Я не хотів відразу зрадитись з мовою, тому тицьнув йому під ніс документи, які одержав в губернським продовольств. комітеті.

На двох чвертках паперу, записаного машинним письмом з печатю і підписами, була виставлена моя легітимація на назвисько „Владімір Петрович Бучинскій“.

Председатель Ковбаса взяв від мене ті папері, прочитав їх і сказав:

— Харашос!

Що він ще сказав, я того як слід не розумів, та я запитав його, де тут можнаб знайти квартиру і харч. Він на те подзвонив у дзвіночок, що стояв на столі і до кімнати увійшов чоловік, як я догадувався, сільський поліціант. Ковбаса сказав прибувшому, щоб запровадив мене до єврея Шехтера, який на його приказ має відступити мені квартиру і дати харч. Я, почувши це, сказав, що радше замешкав би у селянина, як у Жида. На це він скочив з за стола і піднесеним голосом крикнув:

— Что? Не хатіте? Я соціяліст! Мене все равни.

Не ждучи дальших його викриків, я вийшов з кімнати. Переходячи через першу кімнату, я побачив, як деякі підсміхалися на мій вид. Вийшовши на вулицю, зачав я робити пошукування за квартирою і харчем. Врешті ця справа була якслід поладжена.

Постепенно я почав робити знайомства і попав в гурт молодих людей обох полів. Місцем сходив була телефонічна стація. Там сходилася вечорами вся молодь, там розмови на всілякі теми, співи, там відбувалися проби на вистави і т. ін.

Згодом я мусів з центру села вибратись і замешкав у господаря, недалеко Дніпра, бо тепер начиналась для мене робота. Моя праця поля-

гала на тім, що я приймав збіжжа з кількох поближких сіл, яке привозили селяни, складав це збіжжа в мішках у великім магазині, побудованім над самим берегом Дніпра, а власникові збіжжа виставляв поквітовання на відповідних друках. За вказівками, одержаними з Губпродкому я це збіжжа ладував на пароходи і відправляв, де було треба. Так я робив в Мишурин Розі, а в Деріівці був дяк біженець з Волині, який робив те саме, а я лиш від часу до часу приїздив і перевірював квіти та продукт. За свою працю я одержував платню і добре мені було, та спокійно жилось.

Та не довго так тревало, бо зайшли події, що потрясли не лиш селом, але і повітом. Головну ролу в тій події відогравав згаданий вище Корней Філіповіч Колбаса.

Щоб якслід зрозуміти те, що нижче буде сказане, треба вернутись в зад, в час російсько-японської війни.

В той час Ковбаса служив матросом у російській фльоті. На японських водах знюхався з Японцями, зрадив їм сигналізацію російської фльоти, а опісля з кількома матросами ограбив пароходську военну касу і втік в родинне село на Україну в Мишурин Ріг. Вся поліція поставлена була на ноги і почала шукати Ковбасу. Та він, хитра штука, скривався по балках і провалах, по хуторах і Дніпрових плавнях і годі було його зловити. Врешті уряд наложив на його голову ціну. 10.000 рублів мав дістати той, хто живого Ковбасу доставить в руки справедливости. Хоч як висока була ставка, не вдалося нікому його зловити. А озброєний був Ковбаса так, що ніхто не важивсяби до нього наблизити, хочби і мав змогу. В кождій кишені носив револьвер, а на грудях мав мати бляху, якої револьверова куля не пробилала би. Та знайшовся один тайний поліційний агент, що заризикував своїм життям і вишукав Ковбасу. Передтим пустив поголоску, буцімто він дезертир з російської армії і в плавнях стрінувся з Ковбасою. Цей не підозріваючи зради, прийняв тайного агента до своєї банди, яка складалась з кількох людей. Хоча агент був у банді Ковбаси, та не міг його ніяк доставити властям з тої причини, що при найменшій підозрінню був би його Ковбаса на місці застрілив. Та поліція не переставала шукати Ковбаси і нераз дуже круто приходилось бандитам. Іноді цілими днями примирали з галоду, боячися наблизитися до села по харчі. Врешті коли Ковбасі надоїло вже таке життя, умовився з тайним агентом, що оба втечуть до Америки. Перед відїздом Ковбаса дав сховати частину грошей одному бідному господареві, Хейликові, з тим, що кожної хвилі, колиби Ковбаса повернув, має йому Хейлик гроші звернути. По тяжких трудах вдалося Ковбасі і агентові дістатися до Америки. Там перебули вони два роки, а за цей час на Україні втихло, а власти помалу забували про Ковбасу, а стративши всяку надію на його зловлення, більше його вже не шукали.

Ковбаса довідався, що за ним вже не шукають і вернув з агентом до краю. Приїхали до Одеси.

З тої радості, що приїхали в рідний край, агент так потрапив впити Ковбасу, що напів живого завіз його до готелю, там його роззброїв, замкнув кімнату, а сам зголосив на поліційнім участку, що має в руках Ковбасу. Занадто ще свіжо в пам'яті мала поліція історію Ковбаси, щоб розпитувати, як, що, коли. Приїхали до готелю, збудили Ковбасу. Цей вмить опритомнівши, сягнув до кишені по зброю, та лиш заскреготів зубами.

Скували, замкнули, засудили на вічну каторгу і вислали в далеку Сибір.

А був цей Ковбаса жонатий. У Росії був закон, що жінка чоловіка, який є засуджений на вічну каторгу, може вдруге вийти заміж, хоча чоловік її живе, бож він і так вже не поверне до неї ніколи.

І жінка Ковбаси скористала з того і віддалася за другого.

Хейлик, у якого Ковбаса здепонував гроші, знав, що для Ковбаси нема вороття, тому зужив гроші на свої потреби. Зачав нібито свиньми торгувати і нібито зачав дораблятися майна. Побудував собі гарний дімок, купив землі і став дітей образувати. Одного сина вивчив на інженіра, старша дочка була вчителькою, а молодша ходила ще до гімназії. Зажив Хейлик — як кулак.

Та настала революція 1917 року. Найтяжчі тюрми отворились і найбільші злочинці поскидали кайдани і вийшли на світ Божий. Вийшов з ними і Ковбаса.

Одної днини, узброений від стіп до голови віхав він на коні до Мишуриного Рога. Щоб зарекомандувати себе, казав бити в дзвони і скликати сход.

Почули люди, що Ковбаса вернув з каторги, плинуть вуличками села мов вода, щоб на Ковбасу подивитись і послухати, що скаже. Йдуть старики і діти, жінки, хлопці і салдати — всьо йде на нього подивитись.

А він, станувши на бочці, з револьвером в одній руці і шпіцрутою у другій, розказував, як то він „страдав за революцію“. Був він добрий бесідник, знав, як дядькам говорити. Казав, що треба вибрати революційний комітет, що треба землю панам відобрати і розділити поміж мужиків. Дядьки лиш потакували і казали: „Ви, Корней Філіповіч, будете в нас председателем революційного комітету, ви будете председателем волосного правління, ви будете председателем продовольственного комітету“.

Того лиш Ковбаса хотів. Зібрав собі кількох матросів Чорноморської фльоти, очайдухів, що самого чорта не боялись і давай з ними нападати на двори сусідних поміщиків і палити та грабити. Спалили Німця Лорана, спалили Москаля Сокологорського, а все добро, крім грошей, срібла і золота, роздали людям. Зі стаєн дідичів позабирав Ковбаса що найкращі верхівці чистої англійської крові і зложив собі кінний відділ з 80 чоловіка. Кожної ночі було видно луку пожеару. Це Ковбаса палив дідичів. Коли вже попалив доколичних дідичів і не було вже

що більше палити — почав робити наскоки на міста. Одної днини впав до Верхнодніпровська і на спілку з другим ватажком, Апостолом, наложили контрибуцію у висоті 2 мільйонів рублів. До кількох годин зложили горожани Верхнодніпровська гроші на руки Ковбаси, бо боялись пімсти бандитів. Та Ковбаса не дав Апостолові умовленої суми. Апостол покинув Ковбасу і погрозив, що коли ще раз стрінуться, прийде Ковбасі кінець.

В той час я прийшов до Мишуриного Рога і зголосився у Ковбаси, як председателя продовольственного комітету і председателя волосного правління. З першого зору і з першої стрічі ми оба відчули, що не будемо приятелями. Та я старався з ним як найменше мати до діла і як найменше показуватися йому на очі.

І дійсно, в ділових справах ми не стрічались. Коли ми стрінулись на вулиці, він питав мене водно:

— Как дела?

— Харашо! — відповідав я йому і на тім кінчилась наша балачка.

В кілька тижнів по моім приїзді, познайомився я з родиною Хейликів, з місцевим батюшкою, що любив дуже горівку і грати в „очко“. Цей батюшка дуже боявся Ковбаси. Оповідав мені раз в часі моїх відвідин, що був у нього Ковбаса і запитав його, як він задивляється на злодійство. Батюшка перед ним якось замнявся і якось там удалося йому викрутитися.

Ковбаса нагадав собі також про здепонувані у Хейлика гроші. Прийшов до нього і зажадав звороту. Хейлик толкував, що не думав про його поворот з каторги, божився, що грошей не має. Ковбаса вийшов лютий, нічого не сказавши. Від тої хвилі, Хейлик, знаючи Ковбасу, тримався на поготівлі.

Та Ковбаса не все сидів в Мишуриному Розі. Бувало нераз по кілька днів не було його в селі. Збере своїх очайдухів, посідають на коні і нужгуляти по степу, вистрілюючи з крісів. Пік! пак! чути від степу.

— Ковбаса гуляє — казали дядьки.

В часі мого побуту поїхав Ковбаса до якоїсь старенької дідички вдовиці, убив її, а майно розібрали сільські люди. Раз сталося таке, що сільська міліція приловила в ночі кілька фір чимсь навантажених і ті фіри задержала. Стверджено, що на тих фірах находяться граблені річи у якогось дідича. Фіри заарештували. На другий день рано зачали бити в дзвони на сход. Мій господар каже:

— Владімір Петрович! Підем на сход.

— Чого? — питаю.

— Там будуть судити тих, що на власну руку грабили економію.

— Хтож буде судити? — питаю.

— А хтож — звісно люди.

— Так це буде самосуд?

— Авжеж, — відказує господар і ми пішли оба на сход.

Коли ми прийшли, було там вже багато людей. Старики, молоді, жінки, діти, салдати,

а всі лузають зернятка сонішника і плюють на право і ліво. Ми станули в гурті і почали розмову про той самобсуд. Між тими, що їх мали судити, був навіть один мені знайомий військовий інвалід.

З будинку волосної управи вийшов сільський староста з пів аркушом паперу в руці і оголосив:

— Тепер прочитаю тих, що цієї ночі грабили економію.

Коли всі вже успокоїлись, зачав староста читати назвиська винувників. Всіх було 10.

Коли староста скінчив читати, загуло, як в улію. Тоді приступила до мене телефоністка з телефонічної стації і порадила мені, щоб я втікав звідси, бо зараз прибуде на схід Ковбаса зі своїм відділом покарати тих, що хочуть судити винувників. Вона чула, як Дуняша, коханка Ковбаси телефонувала до нього у Верхнедніпровськ, щоб негайно приїжджав обороняти грабіжників. Ковбаса, після обчислень телефоністки, має ось-ось прибути. Я шепнув на вухо своєму господареві і ми не зволікаючи подались до дому. Увійшовши яких 200 кроків, почули ми від сторони степу вистріли крісів.

— Ковбаса їде на схід — каже господар. Ми що лиш скрутили в бічну вуличку, як коло волості счинився страшний крик. Ми на хвилику пристали і почули вистріли, тріск ломаних плотів, що валилися під напором втікачів і зойки, а кулі свистіли мов на фронті. Ковбаса зі своїм відділом вігнався вихром в товпу, п'ять людей розтрагував на смерть — в тім двоє малих дітей, багато людей бандити покалічили і на площі коло волості, де перед хвилику сотки людей стояли безжурно і лузали насіння, остали лиш трупи і кров. Люди повтікали домів, позамикавши ворота. Інтелігенція поховалась по мужицьких хатах, а Ковбаса пігнався до Хейлика по гроші. Грошей не дістав. Застрілив старого і його жінку, застрілив інженіра і гімназистку, застрілив учительку. Лиш дитина, може шестилітна сховалась під лавою і уникнула бандитської кулі. Страх впав на людей цілого села і ніхто не важився вийти на вулицю. Лиш через вікна дивилися люди і розказували собі: „От тепер поїхав Ковбаса на пристань, тепер у плавні“.

Від тоді на кілька днів зникли бандити з села і ніхто не знав, де вони ділись. Пішла чутка, що Ковбаса осів у Верхнедніпровську, оголосився „начальником штабу“ і без його пропуску не смів ніхто нікуди виїхати. Цілий повіт тремтів на згадку про Ковбасу.

Одної ночі, коли я спав, збудив мене якийсь гамір у хаті. Я сів на ліжку і надслухував. По хаті хтось ходив, гримав, товкся, та мені не хотілося вставати і коли троха утихомирилося, я знову заснув.

Раненько хтось тихо отворив двері і в мою кімнату увійшов мій господар. Він ніколи не входив до мене, як я ще не встав з постелі, тож тепер мусіло статися щось важного, коли він прийшов. Сів на моє ліжко і запитав:

— Знаєте, хто в мене є?

— Ні! — кажу.

— Ковбаса!

— Що він тут робить?

— Спить, — відказує господар, — і Дуняша і цілий його відділ. Привіз повно бомб, рушниць, револьверів.

Я знав вже давніше, що Ковбаса часом заїжджав до мого господаря, а то через Дуняшу, яка товаришувала з жінкою мого господаря. Але тепер прийшов не сам, а з цілим відділом. Господар мав вражіння, немовби то хтось Ковбасу переслідував бо що хвилі приїжджали стежі і про щось рапортували йому потайки.

Я вмить убрався і вийшов через середню кімнату. З бічних дверей вийшла рівночасно Дуняша, заспана ще, овита в дорогоцінне футро. Ми сказали собі „здрасуйте“ і я вже хотів побігти до батюшки сповістити його про нічну подію, коли хазяйка сказала мені, щоб я нікуди не йшов, бо зараз подасть снідання. Та мені не так йшло про снідання, як цікаво мені було довідатись дещо про Ковбасу і я рішив остатися на снідання. Крізь вікно побачив я ошклену кариту, в якій возилася Дуняша. По подвір'ю вешталась компаніони Ковбаси.

Тимчасом встав Ковбаса і вийшов у середню кімнату. Звитавшись засіли ми до снідання. Ковбаса випив „стакан“ горівки, їв богато, та мало балакав. Він сидів при столі в шкіряній куртці, а з кишень виставали дула револьверів. В руках були також на гумах припняті револьвери, так що він потребував лиш сильно струснути руками, а з рукавів револьвери впадали в долоні.

Дуняша була більше балакуча. Часто зверталась до Ковбаси зі словами: „Карней Філіповіч! нада нам уежджать“ — а він на те: „січас“. — Врешті снідання скінчилось і ми розпрашались. Ковбаса відїжджаючи обіцяв ще тої самої днини до нас вернутися, бо лишив кріси, бомби, револьвери і ще якісь речі. Дуняша сіла в коляску, маючи в зарукавку сховані два револьвери. Кінні оточили коляску і цілий відділ рушив вулицею здовж села в напрямі волості.

По відїзді Ковбаси я побіг негайно до батюшки розказати йому цікаву пригоду, та я ще не скінчив оповідати, як прибіг церковний дяк задиханий і оповів, що в селі відбувся бій між двома відділами. По одній стороні Ковбаса, а по другій Апостол. Відділ Ковбаси дістав від противника кулеметний огонь і пішов у розсіпку. Двох лишилось убитих, Дуняша скрилась зі страху під кариту, а Ковбаса з товаришами втік у плавні над Дніпром.

Я якстій побіг до хати. Господар вже знав, що скоїлось. Я впав до кімнати, де спав Ковбаса. В кутку стояло припертих до стіни кілька крісів, на підлозі стояло деревляне пуделко, таке, як береться в подорож; я отворив його. Там було повно бомб і ручних гранатів. Відкидаю подушку на ліжку, а там полева льорнетка Цейсса і два австрійські пістолі. Льорнетку і один пістоль я сховав собі, а другий взяв господар. Тепер зачали ми радитися, що з тим всім робити, бо не є виключене, що Апостол, довідавшись, де Ковбаса

ночував, схоче до нас загостити або й ревізію перепровадити. Господар зі страху не знав, що робити. Та я задумав кріси і амуніцію сховати у сусіда, а решту, як бомби і гранати, з якими я не знав, як обходитися, задумав повкидати в Дніпро. Так я і зробив. Поховавши все як слід ми ожидали відвідин Апостола, та він не приходив. Ковбаса пропав, як камінь у воду. Ніхто про нього не знав нічого певного сказати, але люди різне говорили.

Від того дня, коли стрінувся Ковбаса з Апостолом, минуло два тижні. Одного вечора ми лагодилися спати, позамикали ставні на вікнах, коли хтось застукав до дверей. Господар вийшов ви-

глянути, хто стукає і застав під дверми Дуняшу. Вийшовши в хату, вона довший час провадила розмову з господарем. Врешті господар сказав мені, що Ковбаса прислав Дуняшу по зброю, яку залишив памятного дня. Ми оба тепер стали представляти їй, що ми всю зброю повкидали в Дніпро, що боялися ревізії Апостола, та вона все казала нам, що Ковбаса буде на нас зате дуже лихий. З тим вона й відійшла.

Від тих відвідин минув знову тиждень. Одної ночі збудив мене сильний гриміт в ставні вікна. Я схопився на рівні ноги і крикнув:

(Дальше буде).

Великий день

Драматична поема Романа Купчинського.

(Літературний нарис).

Написав: Т. К.

Досліджування творів нової доби нашої літератури не менше цікаве й важне, як і розгляд давніших творів. І то не лише для вивчення цілості історично-літературного розвою, хоч це теж має велику вагу. Ми дуже часто краще уявляємо собі розвій нашої літератури з-перед двохсот літ, — скажім, XVII. століття, як отсієї близької нам, що ось на наших очах появляється, що ми бачимо її за виставою у книгарні, чи й у себе на полиці. Це витворює однобічність, а то й просто каригідне незнання нашої літератури. Дуже багато творів появляється на сторінках журналів, чи часописів, або й виходять окремими книжками — але з них памятається хіба почитні романи. Лірика, драматичні твори (наскільки їх часто не грають на сценах) переходять у забуття, не поповивши своєчасно у сорт „клясичних творів“, хоч їм це нераз куди більше належить, як деяким заязозеним „клясикам“ (в роді, прим. деяких творів Нечуя-Левицького). Цьому стараються зарадити, студіюючи нову літературу (у нас — на Вел. Україні), видаючи вибори творів кращих письменників, хрестоматій й т. д. З цього боку несправедливо занедбана наша література зах. земель. Щоби частинно зарадити цьому, треба пригадувати й опрацьовувати кращі твори, про які частенько ширший загал мало що знає. Але це ще не вся шкода. Більшу шкоду поносимо з того приводу, що не знаємо тих творів, які повинні бути дуже й дуже близькі нашому серцю.

Одним із таких недавніх творів, про котрий хочемо сказати кілька слів, це „Великий День, драматична поема“ Романа Купчинського, виданий як 1. число Бібліотеки „Живе Минуле“ у Львові, 1921 року. Його автор доволі відомий своїми популярними в найширших кругах ліричними поезіями, співаними не лише військовими, а й широким загалом; своїми двома повістями з стрілецького життя, численними нарисами белетристичного й мемуарного характеру й ін. Без-

перечно, найбільш талановиті його лірики. Але на окрему увагу заслугоє його драматична поема названа вище. Грана на сценах викликала не проминаюче захоплення й оплески, а глибоке, проймаюче враження; читана автором (після повертуту з табору полонених у Тухолі) на літературному вечорі у Львові спровадила похвали авторові. Можемо сказати на основі уважного розгляду — цілком заслужені.

„Великий День“ — це ніби відсвіження нашої драматичної (й не лише драматичної) поезії сюжетом з визвольних змагань, але виведеним високо-артистично. Темою твору — звіт, який приймає покійний полковник Дмитро Вітовський від теж поляглих в обороні своєї землі Січових Стрільців. Місце — гора Маківка, час — зоряна ніч. Вітовський, згідно з обіцянкою, даною Стрільцям — розказати їм, поляглим, новини зі світа, бо ж і він не спасе свого життя, а складе його в жертву Батьківщині, — сповняє це; приходить у день 1. листопада після своєї смерти (себто 1919. року). Викликає трубача, який устає з могили і скликає на збірку стрільців. Але не всі встали; деякі зі жалем бачили, що їх не кликано. Це вояки-українці з австрійської й російської армії. Але й їх закликає Вітовський. Усім складає звіт — що кайдани неволі розбиті, що нарід уже свободний. Але темному духові заздрісно й він хоче вкинути зневіру в розрадувані серця. Хвилями невдачами — брязком кайдан — нищить віру вояків, клине Вітовського як ворога, що нищить нарід! Це Дух Черні, вічна руїна Держави. Це той, що, як каже до нього з обуренням Вітовський,

Остряницю й Гуню дав,
Під шибеничній стовпи.
Ти Брюховецького підняв
На спинах п'яної товпи!
Ти Дорошенка понизив!
Мазепу кляв як бунтаря! (с. 19).

ВЖЕ ВИЙШЛА

НАКЛАДОМ „ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

НЕЗВИЧАЙНО ЦІКАВА КНИЖКА

ІЛЛЯ БОРЩАК — РЕНЕ МАРТЕЛЬ

МАЗЕПА

ЖИТТЯ І ПОРИВИ ВЕЛИКОГО ГЕТЬМАНА

З М І С Т:

1. ЩАБЛІ КАР'ЄРИ
2. ГЕТЬМАН
3. МОТРЯ КОЧУБЕЇВНА
4. МАЗЕПА І КАРЛО XII
5. РОЗГРОМ.

ДОДАТОК: ПЕРЕКЛАДИ
НАЙВАЖНІШИХ ПОЕМ
ПРО МАЗЕПУ.

ПЕРША, МОДЕРНА БІОГРАФІЯ МАЗЕПИ, ЯКА ПОЯВИЛАСЯ
ФРАНЦУЗЬКОЮ МОВОЮ, ДЕ ВИКОРИСТАНО ЧИМАЛО НОВИХ
ДЖЕРЕЛ ДО ІСТОРІЇ ВЕЛИКОГО ГЕТЬМАНА.
ВИДАННЯ ДОПОВНЕНЕ І СПРАВЛЕНЕ АВТОРАМИ

Ціна зол. 5'80.